

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Hans Markus Kalmer

ERINEVATE HUVIRÜHMADE SEISUKOHAD ROHEPÖÖRDE OSAS EESTI
NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: lektor Helen Poltimäe

Tartu 2022

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Kliimapoliitika ja huvirühmade teoreetiline käsitus	5
1.1. Kliimapoliitika teoreetiline raamistik ja sellega seotud mõisted	5
1.2. Huvirühmade kaasamise teoreetiline raamistik	10
1.3. Empiirilised uuringud huvirühmade rollist kliimapoliitika kujundajana	14
2. Eesti huvirühmade empiiriline analüüs rohepöörde kontekstis	19
2.1 Uurimismetoodika tutvustus	19
2.2. Huvirühmade analüüs ja võrdlus võtmesõnade raamistiku alusel	25
2.3. Huvirühmadega tehtud intervjuude analüüsi tulemused ja järeldused	29
Kokkuvõte.....	38
Viidatud allikad.....	41
Lisad.....	54
Lisa A. Ülevaade varasematest empiirilistest töödest.....	54
Lisa B. Valimisse kuuluvad ettevõtted ja katuseorganisatsioonid sektorite lõikes	57
Lisa C. Võtmesõnade tabel	59
Lisa D. Näited huvirühmade seisukohtadest.....	61
Lisa E. Intervjuu kava	62
Lisa F. Võtmesõnade jagunemine huvigrupiti	63
Lisa G. TOP 10 enim esinenud võtmesõna huvirühmade lõikes	64
Summary	65

Sissejuhatus

Kliimahoid on viimastel aastatel pälvinud erakordse tähelepanu. Kliimasoojenemisest ja elukeskkonna halvenemisest tingituna on riigid üle vaatamas oma poliitikaid alates energeetikast lõpetades põllumajanduse ja transpordiga, eesmärgiga vähendada inimtegevuse tõttu õhku paisatud kasvuhoonegaaside heidet. Euroopa Liit on seadnud endale rohepöörde kavaga eesmärgi, et aastaks 2050 tuleb saavutada kliimaneutraalsus, selleni jõudmiseks on seatud ka vahe-eesmärgid (*Pakett „Eesmärk 55“*, 2021).

Valitsuste vahetused, uued prognoosid kiiremast kliimasoojenemist ning tõusvad elektri hinnad, on pannud riike ümber vaatama seatud kliimaeesmärke, muutes need nüüd veelgi ambitsioonikamaks. Uue poliitika kujundamist mõjutab oluliselt huvirühmade surve (Ringel et al., 2021). Mitmed huvirühmad on kutsunud üles Euroopa Komisjoni kliimaeesmärke karmistama (CAN Europe, 2019), samas kui osad on jäänud äraootavale seisukohale ja ruumi eesmärkide tõhustamises pigem ei näe (Sõrmus, 2020).

Huvirühmade kaasamine aitab kaasa otsuste paremale kvaliteedile (Rountree & Baldwin, 2018) ja ambitsioonikamatele kliimakavadele (Rivas et al., 2021), kuid see-eest on kulukas (Rountree & Baldwin, 2018). Mittekaasamine võib aga takistada poliitika rakendamist (Zawadzki et al., 2022; Wei et al., 2021). Käesolev töö on aktuaalne, sest üheski varasemas töös pole käsitletud Eesti huvirühmade seisukohti rohepöördest.

Töö tulemus annab poliitikakujundajatele aimu, kuidas huvirühmad läbirääkimistel võivad end positsioneerida ja millises suunas riik kokkuvõttes poliitikat kujundab. Euroopa Liidu rohepöörde eesmärgid mõjutavad oluliselt majanduskeskkonda, milles ettevõtted tegutsevad: muutes osad tehnoloogiad iganenuks, survestades ettevõtteid innovatsioonile ja tekitades lisakulusid.

Antud töö eesmärgiks on välja selgitada, millised on Eesti huvirühmade seisukohad rohepöörde osas ja millised on olulisemad teemad. Rohepöörde on tihedalt seotud just kliimapoliitikaga. Kuigi tähenduse poolest on tegu erinevate mõistega, vaadeldakse antud töö raames rohepööret eelkõige just kliimapoliitika võtmes. Kliimapoliitika on keskne poliitika, mistõttu selle mõju sektoritele on ka laiem kui mahepõllumajandusel, ringmajanduse või keskkonnapoliitikal üksikuna. Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgnevad uurimisülesanded:

- selgitada kliimapoliitika teoreetilist raamistikku ja sellega seotud definitsioone;
- selgitada huvirühmade kaasamise teoreetilist raamistikku;

- anda ülevaade varasematest uuringutest, mis puudutavad huvirühmade rolli kliimapoliitika kujundamisel;
- analüüsida huvirühmade seisukohti kodulehekülgedel, sotsiaalmeedia postituste ja ministeeriumitele saadetud dokumentide alusel;
- viia olulisemate huvirühmadega läbi intervjuud;
- selgitada välja, millised teemad on huvirühmadele olulisemad, millised on seisukohad kliimapoliitika eesmärkidele ja kuidas tajutakse enda ning teiste huvirühmade rolli.

Käesolev töö koosneb kahest peatükist, milles esimeses avatakse teoreetilist tausta huvirühmade rollist kliimapoliitika kujundamisel. Sarnaseid töid on tehtud Euroopa Liidu kohta tervikuna (Ringel et al., 2021) ja ka teistes riikides, näiteks Soomes (Vesa et al., 2020), kuid autorile teadaolevalt mitte Eesti näitel. Selleks, et mõista huvirühmade seisukohti, on oluline määratleda poliitika kujundamisel osalejad ja nende üldisemad vaated. Varasemate uuringute kaardistamine võimaldab töö järgmisteks etappideks valmistada ette juba konkreetsema huvirühmade seisukohtade analüüsimise ja intervjuudeks küsimuste koostamise.

Töö teises peatükis tutvustatakse seatud eesmärgi täitmiseks kasutatavat metoodikat ning analüüsitakse huvirühmade seisukohti rohepöörde osas. Huvirühmade seisukohti uuritakse nende enda välja antud dokumentide ja postituste põhjal. Lisaks viiakse huvirühmadega läbi intervjuud. Seejärel tehakse järeldused Eesti huvirühmade erinevustest ja seisukohtadest.

Märksõnad: roheline majandus, kliimamuutused, globaalsoojenemine, kliimapoliitika, huvirühmad

1. Kliimapoliitika ja huvirühmade teoreetiline käsitlus

1.1. Kliimapoliitika teoreetiline raamistik ja sellega seotud mõisted

Järgnevas alapeatükis toob autor välja rohepöörde ja kliimapoliitikaga seotud definitsioonid ja eesmärgid. Lisaks antakse lühiülevaade olulisematest Euroopa Liidu kliimapoliitika meetmetest.

Uuemad raportid, mis osutavad kiirele kliimasoojenemisele ja selle negatiivsetele tagajärgedele, on pannud riike agaramalt tegutsema ja välja töötama ambitsioonikaid kavasad. Valitsustevaheline kliimamuutuste nõukogu (IPCC) toob 2021. aasta raportis välja, et 2030. aastate alguseks soojeneb maa keskmine õhutemperatuur juba 1,5 kraadi (IPCC, 2021). ÜRO

Keskkonnaprogramm toob sama aasta raportis välja, et Pariisi kliimakokkulepe, millega võeti eesmärgiks hoida kliimasoojenemine alla 1,5 kraadi, on võimalik kui maailm aastaks 2030 vähendab kasvuhoonegaaside heidet poole võrra. Praeguste meetmete tulemusel on sajandi lõpuks õhutemperatuur tõusnud 2,7 kraadi. (UNEP, 2021) Kliimamuutuste vastu võitlemiseks on kõrgemal tasandil sõlmitud ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon, mille seatud eesmärgid saab jaotada kolmeks: emissiooni, atmosfääri kontsentratsiooni ja temperatuuri eesmärgid, sellele lisaks on Euroopa Liit seadnud veel eraldi eesmärgid (Edvardsson Björnberg, 2013).

Rohepöörde (*green transition*) mõiste tugineb Euroopa Liidus eelkõige 2019. aasta lõpul välja töötatud Euroopa rohelisel kokkuleppel (*European Green Deal*) (Rohepööre, s.a.). Mõiste ise ei ole väga uus, sest juba varasemalt on britid ja Barack Obama administratsioon (*Green New Deal*) seda kasutanud, kuid mitte väga edukalt (Bloomfield & Steward, 2020). Uus strateegia peab üheaegselt tagama konkurentsivõimelise majanduse, kliimaneutraalsuse aastaks 2050 ning keskkonnahoiu. Rohepöörde puhul on eeskätt tegu uue Euroopa Liidu majanduskasvu strateegiaga, mis räägib keskkonna, majanduse ja sotsiaalsete aspektide kooskõlast (Rohepööre, s.a.), seega on rohepöörde puhul tegu oluliselt laiemal mõistega kui näiteks energia üleminek (*energy transition*), mille all mõistetakse eeskätt energiasüsteemi heitmete vähendamist (Hainsch et al., 2022). Peale selle on tänapäeval kasutuses ka mõiste kliimapoliitika, mida Euroopa Keskkonnaagentuur mõtestab kui poliitikat, mille eesmärk on võidelda kliimamuutuste vastu. Poliitikal on kaks alamsuunda: kliimamuutuste leevendamine ja kliimamuutustega kohanemine. Neist esimene on suunatud CO₂ vähendamisele ja teine kliimasoojenemisest tulenevate muutustega hakkama saamiseks. (Euroopa Keskkonnaagentuur, 2020) Lisaks sellele tuleb ära mainida ka keskkonnapoliitika tähendus – see on suunatud eelkõige tegelema reostuse, jäätmete ja elupaikade kadumise probleemidega (Benson & Jordan, 2015).

Ka ei ole rohepööre lihtsalt kliimaeesmärkide seadmine ega jätkusuutlik areng või roheline majandus. Mõistet roheline majandus kasutab esimesena Pearce (Pearce et al., 1989). Põhilise definitsiooni, millele toetuvad ka mitmed teised tööd (Ge & Zhi, 2016; Gibbs & O'Neill, 2014; Loiseau et al., 2016), andis ÜRO Keskkonnaprogramm. Defineerides rohelist majandust järgnevalt: "vähese CO₂ heitega, ressursitõhus ja sotsiaalselt kaasav majandus, mille tulemuseks on paranenud heaolu ja sotsiaalne võrdsus" (UNEP, 2011, lk 9). Samas väidavad Georgeson et al. (2014), et rohelisel majandusel puudub üks ja ainuõige definitsioon. Rohelise majandusega on tihedalt seotud ka mõiste roheline kasv (*green*

growth), osutades kasvule, mis tuleneb investeringutest loodussõbralikemasse ja säästvamatesse tootmisprotsessidesse (Jänicke, 2012).

Jätkusuutliku (kasutuses ka kestva) arengu ja rohelise majanduskasvu tähenduste piiritlemine on keeruline. Rohelist majandust võib pidada jätkusuutliku arengu aluseks (Fiorino, 2014; Georgeson et al., 2014). Ten Brink et al. (2012) käsitlevad *Green New Deal*'i rohelise kasvu käivitajana, mis panustab omakorda rohelisse majandusse. See aga on juba vahend jätkusuutlikuks arenguks. Viimast on defineeritud järgnevalt: "areng, mis rahuldab praegused vajadused, ilma, et see kahjustaks tulevaste põlvkondade võimet rahuldada oma vajadusi" (Brundtland, 1987, lk 41). Kuid nagu rohelise majanduskasvu mõiste puhul, on jätkusuutlikku arengutki defineeritud erinevalt, määratledes seda ka kui võrdsemalt jaotunud heaolutaseme saavutamist looduskeskkonna taluvuspiirides (S. Zhang & Zhu, 2020). Jätkusuutliku arengu kontseptsioon on võetud tänaseks kasutusele paljudes valdkondades: ettevõtluses (Amran et al., 2015), põllumajanduses (Gouda et al., 2018), tööstuses (Cao et al., 2021) ja näiteks ka linnaplaneeringus (Ahern, 2013; Niemets et al., 2021).

Rohepööre või roheline üleminek on teatud tähenduses saanud sammuks jätkusuutliku arenguni (Zhai et al., 2022). Üleminek võib seisneda näiteks päikeseenergia ja vesiniku kasutuses (Drela, 2021), energiatõhususes, alternatiivkütustele üleminekus või uute materjalide kasutamises (C.-Y. Zhang et al., 2021).

Euroopa rohelise kokkuleppe valdkonnad saab jaotada kaheksaks: kliima, energia, põllumajandus, tööstus, keskkond ja ookeanid, transport, rahastamine ja regionaalareng, teadus ja innovatsioon. Iga valdkond käsitleb väga palju teemasid, mistõttu on Euroopa Komisjon tulnud välja mitmete strateegiatega, mille kõigi eesmärk on näidata teed kliimaneutraalsuse saavutamiseni aastaks 2050. Näiteks kuuluvad energia alla vesinikustrateegia, metaanistrateegia, põllumajanduse alla mahepõllumajanduse tegevuskava, keskkonna alla aga elurikkuse strateegia aastani 2030. (Euroopa Komisjon, s.a.). Rohepööre eeldab tervikuna õigusnormide vastavusele viimist 2030. ja 2050. aastaks seatud eesmärkidega. Selleks on Euroopa Komisjon tulnud välja paketiga "Eesmärk 55" ("*Fit for 55*"), mis koosneb mitmest seadusandlikust algatusest.

Riiklike seisukohtade kujundamisega antud ettepanekutele tegelevad erinevad ministriumid, misjärel valitsuse ülesanne on kinnitada riiklik positsioon Euroopa Liidu tasandil toimuvateks läbirääkimisteks. Ministriumid tuginevad seisukohtade kujundamisel nii teiste ministriumite kui ka huvirühmade tagasisidele (Keskkonnaministrium, 2021). Euroopa Liidu tasandil toimuvad seejärel arutelud nõukogu töörühmades, kus omavahel suhtlevad liikmesriikide esindajad ühise kokkuleppe sõlmimiseks. Seejärel liigub järg alaliste

esindajate komitee kätte, kus suursaadikud valmistavad ette kokkuleppe nõukogu seisukohtadest. Euroopa Liidu Nõukogus toimuvad erinevate ministrite koosseisudes läbirääkimised, mille eesmärk on iga ettepaneku osas leppida kokku ühine seisukoht. Pärast seda alustab Euroopa Liidu Nõukogu eesistujariik Euroopa Parlamendiga läbirääkimisi. Ettepanekud muutuvad seadusteks kui kahe institutsiooni vahel jõutakse kokkuleppele ja vastu on võetud kompromisstekstid. (*Kuidas EL rohepöörde saavutab?*, 2021) Seega on tegu väga pika protsessiga, mille jooksul on erinevatel huvipooltel võimalik lõpliku seaduse kujundamiseks anda oma panus.

Rohepöörde komponendiks olev "Eesmärk 55" seab olulisele kohale just Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteemi (HKS). Esile tasub tõsta ka piiril kohaldatava süsinikdioksiidi kohandusmehhanismi, mille eesmärk on kehtestada hind saastavate kaupade impordile. Rõhku pööratakse paketi energiasäästule ning taastuvenergia kasutusele, mida Euroopa Komisjon näeb märkimisväärse töökohtade looja ja majanduskasvu kiirendajana. Taastuvenergia osakaalu eesmärk viiakse aastaks 2030 40%-ni. (Euroopa Komisjon, 2021b) Lõpptarbimises peab tarbimine vähenema 36%, primaarenergias 39% (*Pakett „Eesmärk 55“*, 2021). Elurikkuse kriisi ületamiseks on komisjonil plaanis suurendada maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse (LULUCF-) sektori süsiniku sidumise eesmärki. Lisaks seatakse rangemad piirangud biomassi kasutamisele. Uue meetmena on Euroopa Komisjon tulnud välja sotsiaalfondiga, mille eesmärk on toetada inimesi, kes on enim mõjutatud energiaostuvõimetusest ja liikuvusvaesusest. (Euroopa Komisjon, 2021b)

Kuna uute meetmete mõjud on erinevad rikastele ja vaesematele riikidele, on liikmesriikides vaja erinevaid poliitikaid, seda sõltumata asjaolust, et lõppeesmärk Euroopa Liidu tasandil on sama (Tammiste, 2021). "Eesmärk 55" tähendab sisuliselt suuri muudatusi ettevõtetele ning ambitsioonika poliitika lõplike meetmete kujundamisprotsessis tuleb arvestada riikide ja huvirühmade eripära ja nende mõjukusega.

Seatud kliimaeesmärgid nõuavad fundamentaalset nihet erinevates valdkondades, sealjuures majanduses ja tarbimises (Dehler-Holland et al., 2021). Kliimapoliitika mängib rolli mitmetes majandusega seotud valdkondades: investeringute tegemisel ja ka rahapoliitika kujundamisel, sest see mõjutab toetuste ja energiahindade kaudu hinnataset ja inflatsiooni (Chen et al., 2021). Lisaks kujundab see aina enam majandustsükleid, sest toob kaasa kulud majapidamistele, ettevõtetele, muudab stiimuleid ja suhtumist ebakindlusesse ning šokkidesse (Annicchiarico et al., 2021).

Üleminek fossiilenergialt taastuvale nõuab palju investeringuid ja raha (Marques & Fuinhas, 2012). Selleks on välja töötatud erinevad vahendeid: rohelised võlakirjad,

sihtlaenud, laengugarantiid, süsinikumaksud, kliimafondid jne (Bhandary et al., 2021). Seatud kliimapoliitika eesmärkide täitmine on riikidele kulukas, 2-kraadilise soojenemise ärahoidmine tähendab 2% kulusid arenenud riigi SKT-st, mis omakorda võib vähendada avalikkuse toetust riigi võetud suunale (Bechtel & Scheve, 2013). Kasvuhoonegaaside vähendamise kulud Euroopa Liidu riikidele aastatel 1990–2015 on olnud 2–112€ elaniku kohta aastas. Kyoto protokollide eesmärkide täitmiseks oli vaja kulutada Eestil vaid 3€ aastas elaniku kohta, samas kui Saksamaal ja Soomel tuli kulutada 48€. (Kuosmanen et al., 2020). Kuna kulud ja ambitsioonid on riigiti erinevad, siis kõik riigid ei tule üleilmsete plaanidega tihtipeale kaasa, seda olukorras, kus odavat fossiilenergiat nähakse eelkõige majandusmootorina.

Oluline panustaja süsinikuemissiooni on majanduskasv (Dolge & Blumberga, 2021). Kliimapoliitika mõju võib olla majanduskasvule (Maisonnavé et al., 2012) ja fossiilenergiale keskendunud piirkondade tööhõivele ning sissetulekutele negatiivne (Oei et al., 2020; Yamazaki, 2017). Majanduskasvu peamiseks tõukejõuks on olnud olulise komponendina odav fossiilenergia (Barreto, 2018), mistõttu on leitud ka, et taastuvenergia võib olla majanduskasvu pärssiv (Marques & Fuinhas, 2012).

Samas on leitud, et taastuvenergiale üleminek ja ambitsioonikas kliimapoliitika aitab kaasa innovatsioonile (Dehler-Holland et al., 2021), loob juurde uusi töökohti ning suurendab majanduskasvu (Bretschger, 2017, 2021; Pollitt et al., 2015), sest päikese ja tuuleenergia tehnoloogiad on fossiilkütustel töötavatest võimsustest kapitali ja tööjõu mahukamad (Bulavskaya & Reynès, 2018). Kapitalimahukus ehk suur taastuvenergia võimsuste investeeringute vajadus tingib aga omakorda tulevikus suhtelise elektrihinna tõusu (Bulavskaya & Reynès, 2018; Marques & Fuinhas, 2012). Kliimapoliitika tulemusel muutub aga majandus nafta hinnast tingitud majandusšokkidele ja tsüklitele vastupidavamaks (Annicchiarico & Di Dio, 2015; Maisonnavé et al., 2012).

Üldiselt võib öelda, et on positiivseid ja negatiivseid efekte, mistõttu lõplik tulemus kujuneb mõlema koosmõjul ning sõltub piirkonniti (Yamazaki, 2017), negatiivseid mõjusid aga on võimalik riiklike meetmetega vähendada (Babiker & Eckaus, 2007). Paljusi kujuneb näiteks uute loodavate töökohtade arv finantseerimisvahendite ja nende suuruse tulemusel (Böhringer et al., 2013). Oluline on ära märkida, et keskkonnaalased otsused ei mõjuta üksnes need kehtestanud riikide majandust, vaid võivad vähendada ka riikide majanduse arengut, kes ei lähe kaasa oma kaubanduspartnerite suundumustega (Acar et al., 2021).

Seega võib öelda, et Euroopa Liidu rohepöörde eesmärgid mõjutavad oluliselt riikide majandust, keskkonda ja sotsiaalset heaolu. Kuigi üldisem siht Euroopas on sama, on riigiti

erinevad lähenemised ja ka plaanitavad meetmed. Rohepööre koosneb samaaegselt mitmest erinevast poliitikatahust, millest vaid üks on kliimapoliitika. Võib eeldada, et selle rakendamine toob kaasa suured kulud ja muutused ettevõtetele, inimestele, mistõttu on nad tõenäoliselt huvitatud protsessi mõjutama.

1.2. Huvirühmade kaasamise teoreetiline raamistik

Järgnevas alapeatükis määratletakse huvirühma mõiste, antakse ülevaade nende kaasamise mõjudest ja käsitletakse nende rolli kliimapoliitika kujundajana. Lisaks antakse ülevaade, kuidas on võimalik huvirühmasid kategoriseerida.

Esmalt on oluline defineerida huvirühma tähendus. "Huvirühm (inglise keeles *interest group, pressure group*) on ühe või mitme kattuva huvi tulemusel moodustunud indiviidide kogum või erinevate organisatsioonide kogum eesmärgiga mõjutada poliitikat enda valitud suunas" (C. S. Thomas, s.a.). Inglise keeles on kasutuses veel sõna *stakeholder*, mis tähendab samuti huvirühma, sidusrühma.

Huvirühmade sekkumist poliitika kujundamisse saab käsitleda mõistega kaasamine. Vahet tuleb aga teha avalikkuse (*public*) ja huvirühma (*stakeholder*) kaasamisel. "Avalikkus on korrapäratu inimeste kogum, huvirühm korrapärane ja struktureeritud, kes jagab ühist huvi teatud probleemi või süsteemi suhtes." (Luyet et al., 2012, lk 1) Kaasamist defineerib Reed (2008) kui protsessi, kus indiviidid, grupid või organisatsioonid on kaasatud eesmärgiga mõjutada otsuste langetamist passiivselt või kahepoolse suhtluse kaudu. Kaasamise juurde käib tihti ka väga aktiivne enda positsioonide tutvustamine. Wagner et al. (2021) on uurinud huvirühmade kliimapoliitika mõjutamise strateegiaid ja leidnud, et kodanikuühendused kasutavad väljasolija taktikaid (meedia, meeleavaldused, petitsioonid), samas kui ülejäänud kasutavad eelkõige seesolija taktikaid, milleks on lobistamine, poliitika analüüsid ja foorumitel osalemine.

Oluline on vaadelda ka huvirühmade kaasamise protsessi tähtsust ja selle võimalikke mõjusid. Euroopa Komisjon rõhutab läbivalt, et rohepööre peab olema kõigi jaoks õiglane ning kaasav (Euroopa Komisjon, 2021b). Huvirühmade seisukohti kliimapoliitikale on oluline uurida, sest see mõjutab poliitika rakendamist ja ühiskonna kui terviku vaateid (Rhodes et al., 2014). Mitmed varasemad tööd (Jakob et al., 2020; MacArthur et al., 2020; Tammiste, 2021) toovad välja huvirühmade kaasamise olulisuse rohepöörde protsessis, sest see tagab otsuste legitiimsuse ja ühiskonna vastuvõtlikkuse poliitikale. Huvirühmade moodustatud koalitsioonid võivad sealjuures toetada rohepööret või olla selle vastu (MacArthur et al., 2020).

Huvirühmade kaasamisel on täheldatud nii positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi. Positiivse poole peale jääb otsuste parem kvaliteet, pikaajalised positiivsed mõjud usaldusele ja probleemide lahendamisele (Rountree & Baldwin, 2018) ja ambitsioonikamate kliimakavade väljatöötamine (Rivas et al., 2021). Huvirühmade kaasamine toob kaasa suurema toetuse meetmetele ning aitab neid paremini rakendada (Bernauer et al., 2016; Bukarica & Robić, 2013).

Huvirühmade mõju poliitika kujundamisel on täheldatav ka madalamal ehk kohalikul tasandil, sest omaavalitsusedki ei jää kliimamuutustest mõjutamata. Rivas et al. (2021) toovad välja, et ambitsioonikamad energia- ja kliimakavad kujunevad just omaavalitsuse majasisese planeerimise ning huvirühmade aktiivse kaasatuse tulemusel. Töös vaadeldi kõiki Euroopa Liidu linnu, millel oli Teadusuuringute Ühiskeskuse heakskiidetud kliimakava. Huvirühmade kaasamine kohalikul tasandil suurendas ambitsioonikust 3,2–3,3 korda. Ambitsioonikamateks kavadeks kategoriseeriti need, mille seatud eesmärgid kasvuhoonegaaside vähendamises, olid suuremad kui Euroopa rohelises kokkuleppes. Eelkõige vaadeldi protsessi kaasatud huvirühmade arvu, millisel tasandil see toimus ja kuidas KOV sellesse panustas. (Rivas et al., 2021)

Arengumaades mängivad kohalikul tasandil meetmete väljatöötamisel märkimisväärset rolli valitsusvälised organisatsioonid ehk VVO-d (Bouwer & Aerts, 2006). Avalikkuse kaasamisel on oluline positiivne mõju ka kliimamuutustega kohanemise ja kliimamuutuste leevendamise kaasnevatele muudatustele. Mõju esimesele on sealjuures suurem. Kuigi kodanike osalemine võib tuua kaasa kohalikul tasandil suuremad ambitsioonid ja meetmed, ei pruugi see veel tähendada paremaid tulemusi. Peale selle võib avalikkust kirjeldada palju ambitsioonikama eesmärgi seadjana kui poliitikuid ja ametnikke. (Cattino & Reckien, 2021) Negatiivsete mõjudena võib kaasamine olla kulukas nii ajaliselt kui ka materiaalselt ning olla seega resultaadina kogu tulemust pärssiv (Rountree & Baldwin, 2018). Kehv juhtimine võib mõjuda negatiivselt tuleviku osalemisele, sest kaasatud pettuvad kui nendega ei arvestata (Mannarini et al., 2010), ning aidata kaasa osapoolte vahelisele vaenule (Irvin & Stansbury, 2004).

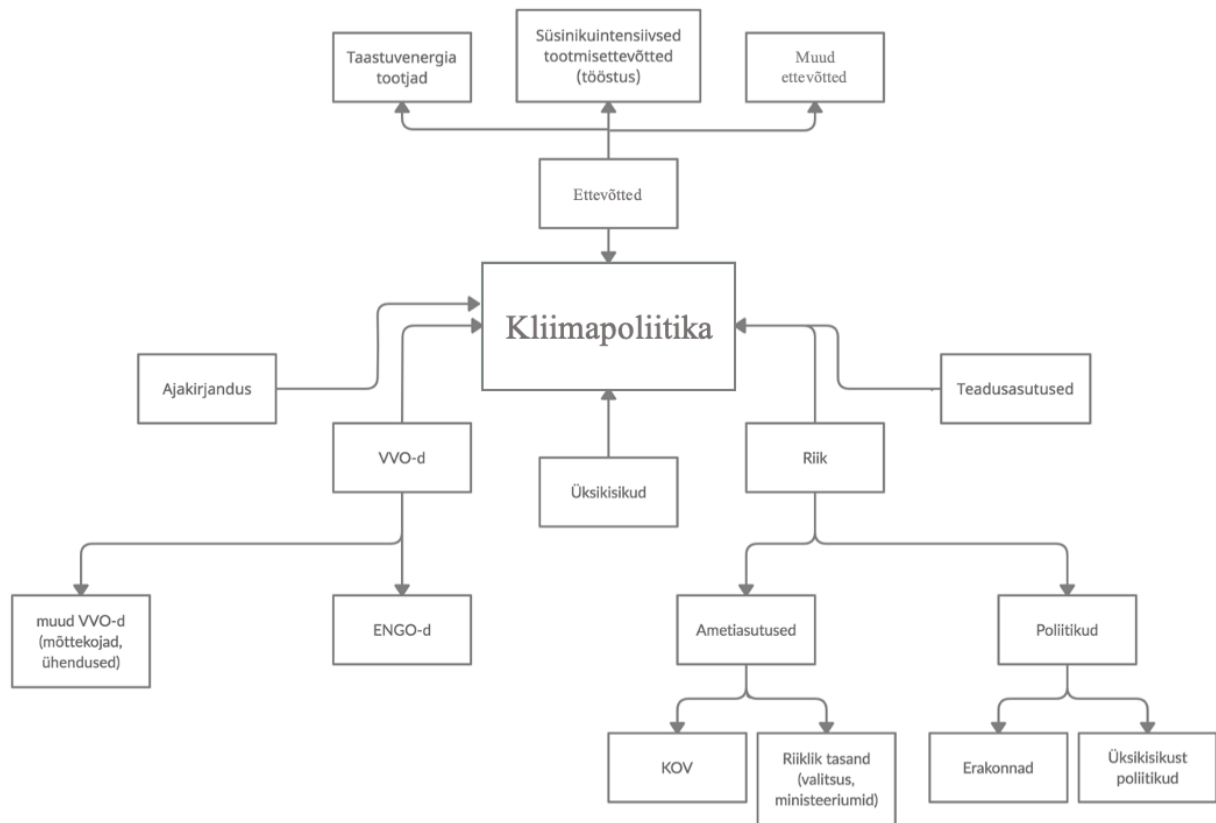
Siinkohal on oluline seletada, miks huvirühmad kaasamisest osa võtavad ja mida nad sellega saavutada üritavad. Rountree ja Baldwin (2018) on sellele küsimusele otsinud vastust uurides huvirühmade mõjusid taastuvenergia poliitikale. Nad eristavad kolme põhjust: pikk mäng, isiklike eesmärkide täitmine ja regulatiivne keskkond. Pika mängu puhul osalevad huvirühmad otsuste langetamise protsessis eesmärgiga luua sidemeid tuleviku otsuste mõjutamiseks. Selleks osaletakse isegi protsessis, kus adutakse juba eelnevalt, et mõjutada ei

saa või see oleks marginaalne. Teine eesmärk on mõjutada konkreetset otsuseid, mille jõustumisel võib olla mõju enda tegevusele (Gullberg, 2008; Rountree & Baldwin, 2018). Regulaatiivse keskkonna all peetakse silmas varasemaid kogemusi ja osalemisvõimaluste valikut, mis mõjutavad edaspidises protsessis osalemist. (Rountree & Baldwin, 2018) .

Mitmed huvirühmad tajuvad kliimamuutuste vastu võitlemisel ja kliimapoliitika kujundamisel kõige olulisemat ning efektiivsemat rolli võimu- ja valitsemisinstitutsioonidel (Skoczkowski et al., 2020; Zerva et al., 2018; Wagner et al., 2021), seega on huvirühmadel oluline sellel tasandil ka oma seisukohti selgitada. Oluliste kliimapoliitika kujundajatena selles protsessis nähakse ettevõtteid ja keskkonnaühendusi (Gullberg, 2008). Ameerika Ühendriikides on varasemalt suured ja mõjukad ettevõtted teinud edukalt lobitööd üksikute spetsiifiliste CO₂ vähendamist puudutavate seaduste ja regulatsioonide vastuvõtmisel (Galvin & Healy, 2020). Osalemise protsess koos institutsionaalsete reeglite ja normidega mõjutab oluliselt huvirühma mõju poliitilistele otsustele, teatud olukordades võib juhtuda, et huvirühmade mõju ei ole ka võrdne (Baldwin, 2019). Mõjustamise võime võib olla erinev, suurem on see just huvirühmadel, kellel on vahendid (raha, aeg) pikaajaliseks protsessis osalemiseks ja probleemiga hästi kursis olemiseks (Rountree & Baldwin, 2018). Näiteks omavad tööstuse huvirühmad suuremat mõju poliitika üle kahel põhjusel: neil on rohkem ressursse osalemiseks ning uute seaduste kulu langeb just neile, samas kui kasu saab näiteks eelkõige avalikkus. Sellest tulenevalt on neil suurem initsiatiiv ka protsessis osaleda. (Crow et al., 2017) Kuigi valitsusvälised keskkonnaühendused võivad pidada enda mõju poliitika kujundamisele kesiseks, on nende tegevus siiski kliimapoliitika kontekstis mõjus (Hall & Taplin, 2008), seda eriti informatsiooni jagajana poliitikutele, meediale ja üksikisikutele (Bryner, 2008). Cheon ja Urpelainen (2013) järeldavad, et keskkonnapoliitika pooldajatest huvirühmade mõjukus on suurim, kui vastane puudub. Viimase oma aga kui pooldajad on tugevad, sest oponentidel puudub initsiatiiv mobiliseeruda ühiste huvide kaitsel kui kliimapoliitika eestseisjaid ei ole.

Seega võib eelnevast järeldada, et huvirühmadel on oluline roll tänapäeva poliitika kujundamisel ja seda samuti rohepöörde meetmete väljatöötamisel ja vajadusel seatud plaanide korrigeerimises. Paremini välja töötatud meetmed sünnivad koos huvirühmadega ja seeläbi kajastuvad ka osapoolte murekohad. Demokraatlikus riigisüsteemis tuleb poliitika kujundamisel huvirühmade seisukohtadega igati arvestada. Sellest tulenevalt ongi oluline vaadelda, kuidas on varasemates töödes huvirühmasid liigitatud, mis metoodikat seisukohtade uurimisel kasutatud ja millised on nende peamised seisukohad.

Kliimapoliitika kontekstis on huvirühmasid jaotatud erinevalt. Täpsem huvirühmade jaotus on toodud joonisel 1.

Joonis 1. Kliimapoliitikat kujundavad huvirühmad

Allikas: Autori koostatud ja kujundatud Boussalis ja Coan (2016), Bukarica ja Robić (2013), Eikeland (2012), Kammerer ja Ingold (2021), Rhodes et al. (2014), Ringel et al. (2021), Ringel ja Knodt (2018), Simpson ja Clifton (2014), Skoczkowski et al. (2020), Zerva et al. (2018), Vesa et al. (2020), Wagner et al. (2021) põhjal.

Näiteks saab eristada VVO-sid ehk valitsusväliseid organisatsioone, mida saab jaotada keskkonnaühendusteks (ENGO) (Eikeland, 2012; Euroopa Komisjon, 2021a; Simpson & Clifton, 2014; Skoczkowski et al., 2020; Zerva et al., 2018) ja mõttekodadeks (Boussalis & Coan, 2016; Ringel et al., 2021; Simpson & Clifton, 2014), siinjuures tasub tähelepanu pöörata, et tihti mõeldakse VVO-de all vaid keskkonnaühendusi. Eristatakse veel riiklike ametiasutusi (valitsus, ministeeriumid, poliitikud) (Bukarica & Robić, 2013; Cheon & Urpelainen, 2013; Eikeland, 2012; Euroopa Komisjon, 2021a; Kammerer & Ingold, 2021; Skoczkowski et al., 2020; Vesa et al., 2020), kohalike omavalitsusi (Kammerer & Ingold, 2021; Zerva et al., 2018), üksikisikuid (Euroopa Komisjon, 2021a; Lorenzoni et al., 2007; Rhodes et al., 2014; Ringel et al., 2021; Zerva et al., 2018), ajakirjandust (Bukarica & Robić,

2013), teadusasutusi (Skoczkowski et al., 2020; Zerva et al., 2018; Wagner et al., 2021) ning ettevõtteid (Eikeland, 2012; Kammerer & Ingold, 2021; Maggioni et al., 2012; Ringel et al., 2021; Skoczkowski et al., 2020; Wagner et al., 2021). Viimase all on veel eraldi vaadeldud energiantensiivseid, fossiilenergia põhiseid ettevõtteid, metsatööstuse ja põllumajandus ettevõtteid ja taastuenergia tootjaid (Cheon & Urpelainen, 2013; Simpson & Clifton, 2014).

Selles alapeatükis käsitleti huvirühmade kaasamise teoreetilist raamistikku ja leiti, et huvirühmad mõjutavad kliimapoliitikat ning on vägagi laialt eristatavad. Eelnevast tulenevalt võiks kliimapoliitikat kujundavate otseste huvirühmadena edaspidises töös käsitleda tööstust, keskkonnaorganisatsioone (ENGO-d), mõttekodasid ja muid valitsusväliseid organisatsioone (VVO-d), teadusasutusi, ajakirjandust, üksikisikuid ja ametiasutusi (ministeeriumid, valitsus).

1.3. Empiirilised uuringud huvirühmade rollist kliimapoliitika kujundajana

Varasemalt on ilmunud mitmeid empiirilisi töid, mis käsitlevad huvirühmade rolli, seisukohti ja mõju kliimapoliitika kujundamisele. Kuivõrd Euroopa Liit on alles hiljuti välja tulnud ambitsioonikate kliimapoliitika eesmärkidega rohepöörde näol, on teema leidnud selles kontekstis vähem käsitlust, eelkõige on uuritud seisukohti konkreetsele meetmele (taastuenergia, energiatõhusus jne). Lisaks on varasemad tööd vaadelnud huvirühmasid teistes maailma riikides või Euroopa Liidus tervikuna, mitte aga Eestis.

Eikeland (2012) käsitleb Euroopa Liidu energiapoliitika integreerimis raportis huvirühmade seisukohti Euroopa Komisjoni energiapoliitikale, intervjuuerides selleks huvirühmi, analüüsides huvirühmade ja Euroopa Liidu välja antud dokumente ning uudiskirju. Lisaks on uurinud Falcone et al. (2021) intervjuude kaudu huvirühmade seisukohti bioenergia osas.

Üks viis hindamaks kaudsemalt huvirühmade seisukohti, on vaadelda selle esinemissagedust: analüüsides varasemalt kirjutatud kirjalikke tekste (Warntjen, 2012), sh sotsiaalmeedia postituste sisu (Becken et al., 2022; Eberl et al., 2020) või meediakajastust (Hatton, 2021; Warntjen, 2012). Nii on näiteks seda teinud Lam et al. (2019) huvirühmade seisukohtade analüüsimiseks õhusaaste osas, Falcone et al. (2021) bioenergia rakendamise kohta, Davidsen ja Graham (2014) ajakirjanduse roheenergia ja kliimamuutuste kajastamise ning Ringel et al. (2018) Euroopa Liidu kliimapoliitika kohta. Viimasesse töösse kaasati 182 organisatsiooni, mille tulemusel analüüsiti huvirühmade seisukohavõtte (*position papers*), Twitteri säutse, lisaks viidi läbi küsitlus.

Sarnast metoodikat on kasutanud ka Kilpeläinen et al. (2019), kes uurisid tervikuna huvirühmade seisukohti energiasüsteemi kohta. Aluseks võeti 43 väidet, mille põhjal lasti

huvirühmadel hinnata oma positsiooni ja seejärel viidi läbi faktoranalüüs. Selle tulemusel tuvastati kolm faktorit. Esimene faktor prioritseerib turu ja võrgu arendamist, teine elektritransporti ja taastuvenergiat, kolmas energiajulgeolekut ja biokütuste kasutamist. Dehler-Holland (2021) uurisid ajakirjanduse seisukohti taastuvenergia kui ühe kliimapoliitika meetme kohta käivaid seisukohti tekstianalüüsi ja meelestatuse analüüsi abil.

Skoczkowski et al. (2020) on analüüsinud huvirühmade kliimapoliitika seisukohti riskide ja võimaluste kaudu. Riskide ja võimaluste analüüsimine aitab siinjuures teha järeldusi huvirühmade seisukohtade osas, sest riskidesse suhtutakse eelduslikult negatiivsemalt ja pigem proovitakse neid vältida, võimalusi nähakse aga positiivsena. Huvirühmade seisukohtade muutust ajas on ajakirjanduse alusel uurinud Kammerer ja Ingold (2021).

Järgnevalt tuuakse välja olulisemate huvirühmade seisukohad kliimapoliitikale ning sellega tihedalt seotud meetmetele nagu energiatõhusus, taastuvenergia, kasvuhoonegaaside vähendamine. Koostatud on detailsem ülevaade varasemate empiiriliste tööde olulisematest tulemustest ja töödes eristatud huvirühmadest, see on leitav lisast A.

Kliimapoliitika eesmärkide vastu meelestatud grupid on tihtipeale ettevõtted ja tööstus (Ringel et al., 2021), mis seavad esikohale majanduse konkurentsivõime ja majanduskasvu. Siia huvirühma võivad kuuluda: energiantensiivsed, kütuse, energia, metsatööstuse ja põllumajandus ettevõtted, aga ka paremäärmuslikud erakonnad (Vesa et al., 2020) ja tööstuse rahastatud mõttekojad (Boussalis & Coan, 2016). Taastuvenergia laiemasse kasutuselevõttu suhtutakse negatiivselt, eriti fossiilenergia põhistes ettevõtetes (Simpson & Clifton, 2014; Skoczkowski et al., 2020). Tööstus näeb kliimamuutuste ja kliimapoliitika rakendamisel vähe võimalusi ning suhtub sellesse kui riski, eriti taastuvenergia ressursside laiemasse rakendamisse, mistõttu soovitakse erinevalt teistest huvirühmadest Euroopa Liidu kliimapoliitikast veidi kõrvale kalduda (Skoczkowski et al., 2020). Maggioni et al. (2012) uuringus leiti, et tööstussektori esindajate suurenemine kliimameetmete väljatöötamisega tegelevas nõukogus alandas energiasektori kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärki.

Tööstuse mõjukust võib seletada asjaoluga, et nad on eelistuste poolest homogeensemad ja omavad piisavalt vahendeid, mis hõlbustab oma eelistuste eest seismist. Põhjuseid, miks tööstus seisab rohepöörde eesmärkide vastu on mitmeid. Kui süsinikuintensiivsed ettevõtted peavad ostma saastekvooti, mis muudab lõpptootet kallimaks, näevad nad selles negatiivset mõju, sest see vähendab konkurentsivõimekust. Kliimapoliitika suurendab ettevõtete oluliseks komponendiks oleva elektri hinda (Cheon & Urpelainen, 2013; Packalen et al., 2017) või muid kulusid ning kohalikud ettevõtted kaotavad

konkurentsivõimes kui välisriigid ei kehtesta sama rangeid reegleid (Gullberg, 2008; Rivers, 2010; Turner et al., 2021). Energiaintensiivsete ettevõtete jaoks on aga just oluline odav elekter (Kilpeläinen et al., 2019). Teatud sektorite elektrifitseerimine ei ole lihtne ja vajab suuri investeeringuid (Hainsch et al., 2022), näitaks näeb metallurgiatööstus, et lihtsam on maksta keskkonnakulude eest, kui muuta tehnoloogiat süsteemselt, sest sellega kaasneksid omad riskid (Fukuzawa, 2012), mistõttu suhtutakse kliimapoliitikasse eelkõige kui kulusse (McGlade & Ekins, 2015). Kui vastavalt "Eesmärk 55" seatud plaanile kaotatakse lennundussektorile eraldatud tasuta kvoodid (*Pakett „Eesmärk 55“*, 2021), võib kõrge CO₂ hind oluliselt tõsta lendude hinda ja vähendada nõudlust (Scheelhaase et al., 2021). Ka fossiilenergiaga tihedalt seotud ettevõtete ametiühingud suhtuvad rohepöördesse kriitiliselt, kartuses kaotada varasemad head töötingimused ja toetused (Brauers & Oei, 2020).

Väiksemate tarbijatest ettevõtete huvides on võimalikult odav elekter, tootjad tahavad see-eest kõrget hinda, kuid siiski pidades silmas sealjuures nõudlust. Tarbijad kartuses, et energiahinnad lähevad taastuvenergia eesmärkide seadmisel üles, on näidanud üles väiksemat toetust plaani vastu. (Eikeland, 2012) Maggioni et al. (2012) uuringus leiti, et osariikides, kus kommunaalettevõtete (vesi, elekter, gaas) osakaal majandusest on suurem, on kliimakavades kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgid suuremad. Positiivset seost seletatakse kommunaalettevõtete nägemusega, et mida suuremad on kommunaalettevõtted, seda rohkem näevad ettevõtted taastuvenergiale üleminekut ärivõimalusena.

Olulised kliimapoliitika kujundajad on valitsused. Nii Euroopa Liidus tervikuna kui ka Eestis peetakse vastutavamaks huvirühmaks just seda huvirühma, aga näiteks Saksamaal hoopis ettevõtteid ja Euroopa Liitu (Euroopa Komisjon, 2021a). Üldiselt hindavad kliimapoliitikast saadavat kasu ametiasutused keskmiseks (Ringel et al., 2021). Rohetehnoloogiate arendamine on investeeringute mahukas ja seadusandlikult nõudlik protsess, mistõttu on riiklik poliitika mõjutatud tugevalt fossiilenergia ettevõtete lobistamisest (Juszczyk et al., 2022). Lisaks sellele kuuluvad mitmed endised ja praegused poliitikud energiaettevõtete juhtkondadesse, mistõttu nende seisukohad võivad olla kallutatud. Poliitikud võivad sellele lisaks proovida võita fossiilenergia ettevõtetes töötavate inimeste hääli, võttes kliimapoliitika osas kriitiliselt sõna. (Brauers & Oei, 2020) Samas on leitud mõnes töös, et kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgid ei sõltu sellest, kui rikas ja milline on poliitiline suunitlus osariigis (Maggioni et al., 2012), vasakpoolsed valitsused võivad olla lihtsalt tundlikumad lobistamisele (Cheon & Urpelainen, 2013). Teadus- ja ametiasutused näevad üldpildis positiivse võimalusena ka tarkvõrgu arendamist, millele osutatakse suuremat toetust (Skoczkowski et al., 2020).

Ühiskonna teadlikkus kliimapoliitikast ja konkreetsete meetmete tõhususest on leidnud vastakaid tulemusi, osa näeb selle rakendamisel olulist mõju (Lorenzoni et al., 2007), osa aga mitte (Rhodes et al., 2014). Inimeste toetus poliitikale on 2–4 korda suurem kui selle meetmeid tajutakse efektiivsena. Kõige rohkem toetavad inimesed energiatõhususe, transpordikütuste süsinikusisalduse vähendamise, roheenergia regulatsioone. Väiksem toetus on süsinikumaksule, seda eriti meeste ning autodega majapidamiste hulgas. (Rhodes et al., 2014) Oluline on siinjuures rõhutada, et ambitsioonika kliimapoliitika rakendamine ilma piisavate toetusteta mõjub madala sissetulekuga leibkondade toimetulekule negatiivselt, suurendab energiavaesust, ebavõrdsust ja viib vähem efektiivse kliimapoliitikani (Fragkos et al., 2021). Seega oleks oluline, et vaesemad inimesed ja valitsused eeldusel, et nad on teadlikud sellest probleemist, suurendaksid toetust abisüsteemi loomisele. Üksikisikute toetust fossiilenergiast üleminekul vähendavad võimalik tööhõive kaotus, tõusvad energiahinnad ja vähenev energiajulgeolek (Brauers & Oei, 2020). Üldiselt võib öelda, et üksikisikud suhtuvad kliimakavadesse positiivsemalt kui nendes osaleb rohkem riike (Bechtel & Scheve, 2013) ja kui tegu on eelkõige tõmbemeetmetega (toetused) vastupidiselt tõukemeetmetele (CO₂ kvoodid, maksud) (Davidovic & Haring, 2020). Zerva et al. (2018) on uurinud kodanike rahuolu kliimamuutustega seotud huvirühmadele, millest selgus, et kõige vähem ollakse rahul valitsuse ja selle allasutustega, enim aga keskkonnaühendustega. Inimeste rahuolu on suurim riigi tegevusega taastuvenergia allikate kasutuselevõtu ja energiatõhususe vallas, samas oodatakse suuremat tegutsemist äärmuslike ilmastikunähtuste vastu võitlemisel ja kliimamuutustest teadlikkuse tõstmisel, mille osas hinnatakse senist tegutsemist mahajäänuks. Seega võiks eeldada, et üksikisikute hinnang sarnaneb keskkonnaühenduste omale. Avalikkuse arvamusel on väga oluline koht poliitikate rakendamisel, kui poliitika vastuvõetavus on madal, võib see tekitada proteste, mille tulemusel ei toeta seda ka poliitikud. (Zawadzki et al., 2022)

Üksikisikute arvamus on tugevalt seotud, sarnane ja mõjutatud meedias kajastatavaga (Brauers & Oei, 2020; Dehler-Holland et al., 2021). Ajakirjandus mõjutab ettevõtete arvamusi, seega on tegu eelkõige kaudsema huvirühmaga (Yunus et al., 2020). Dehler-Holland et al. (2021) on täheldanud, et meedia tonaalsus taastuvenergia kui ühe kliimapoliitika komponendi osas on varasemast üdini positiivsest vaatest muutunud aja jooksul mõnevõrra kriitilisemaks ja rõhutamaks viimasel ajal hoopis kuluargumente.

Kõige positiivsemalt suhtuvad kliimapoliitikasse ja selle meetmetesse keskkonnaühendused (Ringel et al., 2021), rõhutades seda kui võimalust (Skoczkowski et al., 2020). Keskkonnaühenduste jaoks on oluline eeskätt energiatõhusus ja energiasääst, mis

eeldavad kõrget elektri hindu, kasutatavate lahenduste mõju peab aga olema keskkonnale minimaalne. Ka Euroopa Liidu taastuvenergia eesmärkide seadmise poolt on nii keskkonnaühendused kui taastuvenergiatootjad. (Eikeland, 2012) Varasemalt on analüüsitud Austraalia huvirühmade seisukohti riikliku taastuvenergia eesmärgi osas ja sealteki joonistub välja toetus ja soov karmimate poliitikate vastu (Simpson & Clifton, 2014). Samas näeb huvirühm finantsiliste vahendite nappust fossiilenergiast väljumisel olulise riskina (Skoczowski et al., 2020).

Huvirühmade sarnaseid huve või kattumusi on leitud huvirühmade ühise toetusena taastuvenergia eesmärgile (Simpson & Clifton, 2014). Võimalik põhjus taastuvenergia eesmärgi toetamises võib tuleneda asjaolust, et rakendatud poliitika on juba energiaturu komponent ja valdav osa huvirühmadest on teinud ka sellega vastavad plaanid. Samuti kattuvad huvirühmade huvid poliitika järjepidevuse ja kohandamise küsimuses, leides, et ebamäärane protsess tooks endaga kaasa vaid teadmatust, mistõttu korrektuuride tegemiseks olev aeg peab olema läbimõeldud ja mitte liiga tihe. (Simpson & Clifton, 2014) Ringel et al. (2021) leidsid, et Euroopa Liidu kliimapolitiika raames on suuremat keskendumist oodata kõikidelt huvirühmadelt energiatõhususe raamistiku edasiarendamisele, vähem taastuvenergia omale. Ka Eikeland (2012) leidis organisatsioonide vahel ühtse toetava arvamuse energiatõhususe poliitikas. Energiatõhusust näevad ettevõtted kui head kulude vähendamise meetodit (Jeswani et al., 2008), mistõttu võib eeldada, et seetõttu võidakse sellesse suhtuda ka positiivsemalt, samas on leitud, et huvirühmad on Horvaatias energiatõhususe eesmärkide täitmises maha jäänud ja pööranud sellele oluliselt vähem tähelepanu (Bukarica & Robić, 2013). Siinjuures tekib küsimus, millest tuleneb erinevus: kas võiks eeldada, et ajaga on huvirühmad seisukohti kohandanud või on tegu Lääne- ja Ida-Euroopa vahelise dissonantsiga. Huvirühmade seisukohtade muutust ajakirjanduse alusel uurinud Kammerer ja Ingold (2021), on järeldanud, et aja jooksul on nn majandust toetav koalitsioon (ettevõtted, tööstus, parempoolsed erakonnad jne) oma seisukohtades ja kliimapolitiika meetmete osas killustunud. Samas kui keskkonna suunitlusega koalitsioon, kuhu kuuluvad kodanikuühendused, ENGO-d, vasakpoolsed erakonnad, riiklikud asutused (keskkonnaministeerium jne), kohalikud ametiasutused, on suutnud jääda ühtseks. Sellest tulenevalt on nad seisukohal, et mida spetsiifilisemaks kujuneb kliimapolitiika, seda rohkem hakkavad huvirühmad seisukohtade osas lõhenema. Peale selle mõjutavad huvirühmad ka teineteise seisukohti (Littlewood et al., 2018; Nishitani et al., 2021; Yunus et al., 2020).

Eelnevast tulenevalt võib öelda, et kliimapolitiikat mõjutavad mitmed huvirühmad, nagu näiteks tööstus, keskkonnaorganisatsioonid, mõttekojad ja muud valitsusvälised

organisatsioonid (VVO-d), teadusasutused, ajakirjandus, üksikisikud ja ametiasutused (ministeeriumid, valitsus). Peale selle, et neil kõigil on oma agenda, mida nad ajavad, mõjutavad nad ka teineteist. Kuigi huvirühmade kaasamine on kulukas, aitab see saavutada ambitsioonikamaid meetmeid ja viia poliitikat paremini ellu.

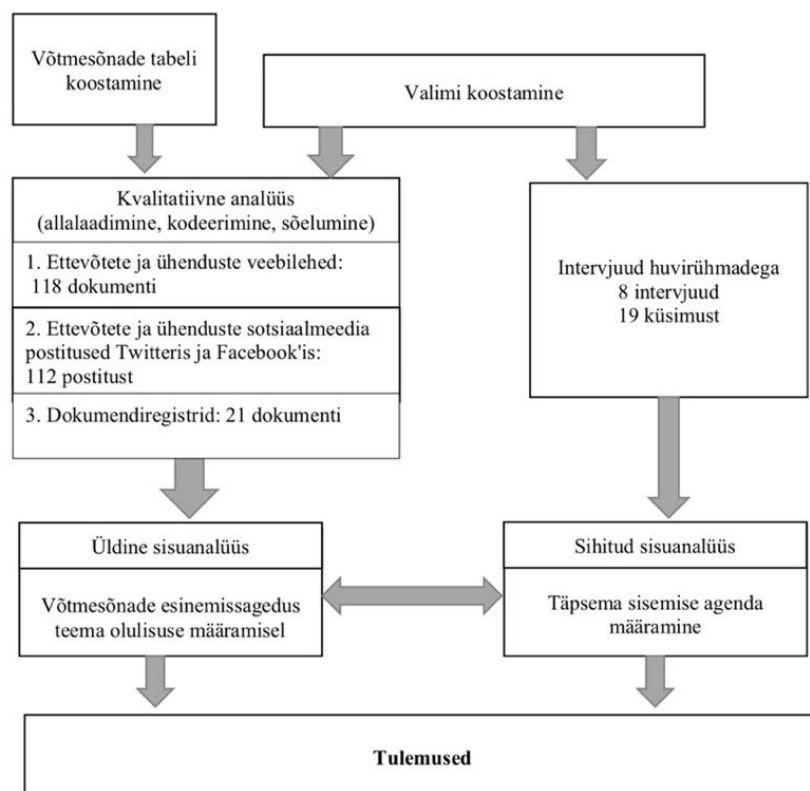
Enamus eelpool käsitletud varasemaid töid käsitlesid kliimapoliitikat ja huvirühmasid just enne Euroopa Komisjon välja käidud täpsemat muudatusettepanekut "Eesmärk 55". Kõrgete elektrihindade ja Euroopa Komisjoni välja käidud uute kavade valguses, on oluline viia sarnane uuring läbi nüüd ja vaadelda, millised teemad on huvirühmadele olulisemad, kuidas suhtutakse arutluse all olevatesse meetmetesse ja kuidas positsioneeruvad huvirühmad.

2. Eesti huvirühmade empiiriline analüüs rohepöörde kontekstis

2.1 Uurimismetoodika tutvustus

Antud alapeatüki eesmärgiks on selgitada bakalaureusetöö uurimisprotsessi. Järgnevalt antakse ülevaade kasutatud metoodikast ja andmetest. Uurimismetoodika ja etappide kirjeldus on toodud joonisel 2.

Euroopa Komisjoni hinnangul hõlmab rohelepe muudatuste näol enim transpordisektorit, energiasektorit, põllumajandussektorit, ehitussektorit ja tööstust: terase, tsemendi, tekstiili, keemia ja IKT-sektorit (Euroopa Komisjon, 2019). Antud töö raames võetakse uurimise alla tööstus ja keskkonnaühendused, sest bakalaureusetöö maht ei võimaldaks käsitleda kõiki huvirühmi piisava spetsiifilisusega, läbitöötav andmete maht oleks liiga suur. Tööstust vaadeldakse eraldi sektorite lõikes, vältimaks sisemisi lahkkelisid sektorite vahel. Tööstuse all vaadeldakse elektri- ja energiasektorit, keemiatööstust, metalli- ja masinatööstust, transpordisektorit ning lisaks kaasatakse ka metsa- ja puidutööstus, mis on Eesti seisukohalt suur majandusharu. Hinnangute kohaselt moodustab haru ligi 15% kogu Eesti lisandväärtusest (*Metsa- ja puidusektori sotsiaalmajandusliku mõju analüüs*, 2020, lk 6). Ka ajakirjanduses on käsitletud Eesti metsandussektorit võimeka rohepöörde suunajana (Moora, 2022).

Joonis 2. Bakalaureusetöö uurimismetoodika ja etappide kirjeldus

Allikas: Autori koostatud

Ettevõtete määramisel valimisse võeti aluseks iga sektori 2021. aasta IV kvartali müügikäibe tulemused, kust võeti 15 suurimat ettevõtet, kriteeriumil, et tegu on ettevõtte põhivaldkonnaga. Andmed laaditi alla veebilehelt teatmik.ee märtsikuu lõpus. Kuivõrd see platvorm näitas vabalt kättesaadavate andmetena just viimase kvartali tulemusi, võeti aluseks IV kvartal. Täpsemad kriteeriumid ettevõtete sektorisse määramisel koos ettevõtetega on leitavad lisast B. Valimi suurus valiti kaalutlusel, et iga järgmise ettevõttega väheneb seisukohtade kommunikeerimine väljapoole. Selleks, et võimalikult laiapõhiselt sektoreid katta, kaasati eraldi valimisse iga sektori kaks suuremat erialaliitu. Keemiatööstuse ettevõtete määramisel tugineti Äripäeva keemiatööstuse 2020. aasta TOP-ile, kuna see võimaldas teatmik.ee-st paremini ettevõtteid piiritleda. Kokku võeti vaatluse alla 75 ettevõtet ja 10 ühendust.

Tihti esindavad keskkonnaühendused tervikuna oma vaateid Eesti Keskkonnaühenduste Koja (EKO) nime alt, kuhu kuuluvad peamised ühendused nagu Eestimaa Looduse Fond, Balti Keskkonnafoorum, Eesti Ornitoloogiaühing, Eesti Roheline Liikumine aga ka Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna Keskus, Keskkonnaõiguse

Keskus, Läänerannik, Nõmme Tee Selts, Pärandkoosluse Kaitse Ühing, Tartu Üliõpilaste Looduskaitsering, Eesti Üliõpilaste Keskkonnakaitse Ühing "Sorex". Seega kaasati analüüsi eraldi kõik nimetatud keskkonnaorganisatsioonid ning EKO. Vaatluse alla võeti kokku 11 keskkonnaorganisatsiooni ja 1 katusorganisatsioon.

Huvirühmade analüüsimiseks koostati varasemate tööde baasilt võtmesõnade tabel, mida seejärel rakendati huvirühmade seisukohtade analüüsimiseks MAXQDA tarkvara abil. Võtmesõna saab defineerida kui sõna või ühendit, mis on seotud konkreetse rohepöörde teemaga. Varasemad tööd ei kasuta eriti rohepöörde uurimiseks võtmesõnu ja keskenduvad eelkõige kliimapoliitikale. Rohepöörde näol on tegemist küllaltki uue tervikliku vaatega, mistõttu on uuritud komponente eelnevates töödes eraldiseisvana. Kui Ringel et al. (2021) keskenduvad võtmesõnades just rohelepele, rõhuasetusega kliimapoliitikale, siis Davidsen ja Graham (2014) ja Holmes et al. (2022) vaatavad kliimapoliitika ja energeetikaga seotud võtmesõnu ajalehtedes, D'Amato et al. (2019) aga ringmajandust jätkusuutlikkuse raportites. Sellest tulenevalt kajastab antud töö suures jaos kliimapoliitikat. Uurida saaks ka ajakirjanduses ilmunud artikleid, kuid valdav osa neist on poliitikute või teadlaste sõnavõttud, mitte aga antud töös käsitletavate huvirühmade arvamused. Sealjuures eeldaks meediaanalüüs suuremat grupeerimist: artiklite sisule tähelepanu pööramist.

Võtmesõnade tabeli koostamisel tugineti täiendavalt Ganowski ja Rowlandsi (2020) tööle, kust võeti võtmesõnad, mis käsitlevad majandust ja tehnoloogiat. Sellele lisaks täiendas autor uutele Euroopa Komisjoni algatustele tuginedes võtmesõnade raamistikku. Seda tehti kaalutlusel, et rohepöörde saab pidevalt täiendusi ning uuemad võtmesõnad ei ole seega seni veel üheski töö väljundit leidnud, näiteks vesinik. Kuna varasemad tööd on tuginenud ingliskeelsetele võtmesõnadele, tuli autoril need tõlkida eesti keelde, pidades silmas, et emakeeles võib sõnatüvi esineda eri vormides erineval kujul. Autor lisas omalt poolt täiendavalt märksõnadena kulu* ja kalli*, mis osutavad vastavalt kuludele ja kallidusele. Seda tegi autor kaalutlusel, et majandust puudutavad märksõnade plokk sisaldas küll kasu ja majandusliku võimalust, kuid mitte kulude osa. Seega puudusid autori hinnangul objektiivsema tulemuse saamiseks olulised märksõnad.

Pärast võtmesõnade koondamist ühte dokumenti eemaldas autor korduvad võtmesõnad ja grupeeris võtmesõnad 9 suuremasse rühma, võttes aluseks nende sisu. Kuna osade ettevõtete kodulehel või sotsiaalmeedias olevad materjalid on ainult inglise keeles, kasutati paralleelselt eesti- ja ingliskeelseid võtmesõnu. Võtmesõnu hõlmav tabel on leitav lisast C. Kokku on võtmesõnu 276, millest eestikeelseid on 140 ja ingliskeelseid 136. Erinevus tulenes peamiselt tõlkimisest ja ingliskeelsete lühendite ühekordsest kirjanekust.

Grupeeritud võtmesõnu otsitakse huvirühmade tekstidest, määratakse nad kategooriatesse ja seejärel vaadeldakse teemade ja võtmesõnade esinemissageduse alusel, millised teemad on huvirühmade jaoks olulisemad. Võtmesõnadele tuginenud üldine sisuanalüüs on poolautomaatne, see tähendab, et MAXQDA platvormi loeti sisse alla laetud dokumendid, kust seejärel otsiti võtmesõnu. Igat vaste relevantsust kontrollis autor eraldi.

Valimisse kuuluvate organisatsioonide vaadete analüüsimiseks laaditi alla nende veebilehtedelt tekstid, mis käsitlesid ettepanekuid, seisukohti mõne rohepöörde aspekti kohta. Vaatluse all võetava perioodi alguspunktiks on 11. detsember 2019, millal tutvustati esmakordselt Euroopa rohelist kokkulepet. Lõppkuupäevaks määrati 1. aprill 2022. Autori hinnangul on see piisav ajavahemik hindamaks huvirühmade seisukohti.

Andmete kogumisel vaadeldi manuaalselt veebilehtesid. Andmete hulka kaasati pressiteated, uudisartiklid, veebilehelt lingitud ajaleheartiklid kui need olid seotud organisatsiooniga ja haakusid teemaga, ning muud rohepööret või kliimapoliitikat puudutavad dokumendid. Analüüsist jäeti välja turunduslikud ja ettevõtte tegevust kirjeldavad tekstid, mis puudutavad näiteks toote keskkonnasõbralikust, päikesepargi paigaldamist ettevõtte katusele ning ettevõtte seatud eesmärgi. Samuti ei märgita võtmesõnaga vasteid, mis kätkevad endas olukorra või poliitika kirjeldust. Seda kõike tehti kaalutlusel, et analüüsi tulemused peegeldaksid eelkõige seda, millised rohepöörde komponendid on olulised ja mille osas võib eeldada huvirühmade kõrgendatud tähelepanu. Lisas D on toodud näited tekstidest, mis on analüüsi aluseks ja mis mitte.

Lisaks otsiti rohepööret puudutavaid postitusi organisatsioonide Facebook'i ja Twitteri kontodelt. Vähesemate postituste olemasolul kontrolliti postitusi manuaalselt, aktiivsemate postitajate puhul kasutati selleks programmi Facepager ja lehekülge Vicinitas.io. Täiendavalt kaasati Keskkonnaministeeriumi dokumendiregistrist "Eesmärk 55" ja Vabariigi Valitsuse eelnõude infosüsteemist rohelepet puudutanud huvigruppide seisukohavõtted. Andmete kogumisel lähtuti põhimõttest, et kui organisatsioonil puudus eestikeelne veebileht või sotsiaalmeediakonto, kaasati töösse välismaise emaaetevõtte kontod, nii tehti näiteks Stora Enso ja Ruukki puhul. Analüüsi käigus eemaldati dokumendid ja postitused, mida oli alla laetud rohkem kui üks. Töö tugineb kokku 251 dokumendil (leitud vähemalt üks võtmesõna), täpsem jaotus on toodud tabelis 1.

Tabel 1

Vähemalt ühe võtmesõna vastega leitud dokumentide jaotus huvirühmade kaupa

Huvirühm	Veebilehelt	Facebook	Twitter	Dokumendi-registrid	KOKKU
Elektri- ja energiatööstus	6	2	0	6	14
Keemiatööstus	25	18	3	6	52
Metsa- ja puidutööstus	17	3	20	3	43
Transpordisektor	7	0	6	4	17
Masina- ja metallitööstus	2	0	8	0	10
TÖÖSTUS KOKKU	57	23	35	19	134
Keskkonnaühendused	61	53	1	2	117
KOKKU	118	76	36	21	251

Allikas: Autori koostatud

Tulenevalt asjaolust, et mitmeid võtmesõnu tuli eesti keele tõttu lühendada vaid paaritäheliseks, oli mitterelevantsete vastete arv väga suur ja kodeerimine aeganõudev protsess. Kuna vasteid oli väga palju, siis eraldi ülevaadet kõikidest vastest ei esitata ning töös piirdatakse vaid TOP 10 relevantsete vastete esitamisega.

Kirjeldatud metoodika puudus on Eesti ettevõtete mitteaktiivsus sotsiaalmeedias, rääkimata oma vaadete väljendamisest. Lisaks on ettevõtete veebilehed keskendunud eelkõige muudele funktsioonidele (nt e-pood). 75-st vaatluse alla võetud ettevõttest oli vaid 16-l Twitteri konto, millest vaid 1 oli eestikeelne, ülejäänud olid ingliskeelsed ja peamiselt suure emaettevõtte omad. Lisaks ei võimalda antud meetod määrata huvirühma suhtumist, vaid viitab asjaolule, et organisatsioon on selle osas võtnud sõna ja seega võib eeldada, et teema on oluline. Võtmesõnade sõelumisel on ohuks ka nende märkimine mitterelevantsetes kontekstis, see tähendab, et loetakse teema huvirühmale korda minevaks, kuid konteksti võib tõlgendada erinevalt. Poolautomaatne kontroll hõlmab endas autori subjektiivset hinnangut, kuna vaste relevanttsuse otsustab töö autor.

Teine osa läbiviidud empiirilisest uuringust on poolstruktureeritud intervjuud. Selline meetod võimaldab intervjuerijal osundada tähelepanu konkreetsetele teemadele ja koguda avatud küsimustega võimalikult palju väärtuslikku informatsiooni, tuginedes sealjuures eelnevalt kokkupandud intervjuu kavale. Intervjuud viidi läbi tööstusettevõtete, nende alaliitude ja keskkonnaühenduste esindajatega. Autori eesmärk oli intervjuuerida valdkonna spetsialiste. Tehtud intervjuude kohta käiv täpsem informatsioon on leitav tabelist 2.

Tabel 2

Läbiviidud intervjuud

Intervjueeritav	Millal?	Kuidas?	Kui kaua?
Eesti Keemiatööstuse Liit (EKTL)	08.04.2022	Zoom	54 min
Viru Keemia Grupp (VKG)	08.04.2022	Zoom	55 min
Eesti Masinatööstuse Liit (EML)	11.04.2022	Zoom	34 min
Eestimaa Looduse Fond (ELF)	12.04.2022	Zoom	52 min
Eesti Roheline Liikumine (ERL)	14.04.2022	Kohtumine	73 min
Rohetiiger	22.04.2022	Zoom	47 min
Eesti Energia (EE)	25.04.2022 ja 26.04.2022	Kirjalikult ja Zoomis	54 min
Eesti Kaubandus-Tööstuskoda (EKTK)	29.04.2022	Zoom	38 min

Allikas: Autori koostatud

Intervjuude eesmärk on veelgi põhjalikumalt Eesti huvirühmade seisukohti välja selgitada ja uurida, mis teemadele osutatakse suuremat toetust. Intervjuude jaoks koostas autor kava (lisa E), mis koosneb kuuest teemaplokist. Esimene teemaplokk uurib üldisemaid seisukohti kliimamuutuste osas, defineerimaks, mida nähakse probleemina. Teises plokis käsitletakse seisukohti Euroopa Liidu kliimapoliitika osas, kolmandas majanduslikke aspekte. Neljandas ja viiendas teemaplokis käsitletakse vastavalt protsessi juhtimist ja alternatiivseid energiaallikaid. Nende plokkide eesmärk oli saada teada, kuidas protsessi tajutakse, mida peetakse oluliseks ja milliseid muudatusi oleks vaja riiklikult teha. Viimane teemaplokk sisaldas endas küsimusi, mis puudutasid rohepöörde poliitika mõjutamist. See on eeskätt oluline saamaks teavet, kuidas rohepööret mõjutatakse ja milliseid vahendeid huvirühmad kasutavad. Teemaplokkide all oli kokku 19 küsimust, mis tuginesid sarnastele varasemalt ilmunud töödele. Intervjuud viidi läbi valdavalt videokõnena Zoomi platvormis, need lindistati ja transkribeeriti. Transkriptsioonide põhjal viidi läbi kvalitatiivne sisuanalüüs, selleks kasutati MAXQDA tarkvara. Seda kasutades viidi läbi kodeerimine, mis tähendas, et intervjuudest valiti välja olulisemad osad. Järelduste ja tulemuste sõnastamisel tugineti märksõnadest saadud teabele.

Selles alapeatükis anti ülevaade bakalaureusetöö uurimisprotsessist ja empiirilise töö metoodikast. Valimisse kuulub 75 ettevõtet, 10 ettevõtete ühendust, 11 keskkonnaorganisatsiooni ja 1 keskkonnaühenduste katusorganisatsioon. Dokumendid laeti alla kodulehtedelt ja sotsiaalmeediakontodelt. Kõikide välja valitud dokumentide põhjal viidi läbi võtmesõnadele tuginedes sisuanalüüs. Lisaks viidi huvirühmadega läbi 8 intervjuud, mida seejärel analüüsiti.

2.2. Huvirühmade analüüs ja võrdlus võtmesõnade raamistiku alusel

Selles peatükis tutvustatakse ja tõlgendatakse võtmesõnade baasil tehtud sisuanalüüsi tulemusi. Sealjuures esitatakse TOP 10 enim esinenud võtmesõnade vastete tabel. Lisaks antakse ülevaade, millised teemad on huvirühmadele olulisemad ja kuidas erinetakse sektorite lõikes.

Sisuanalüüsi tulemusel leiti väga palju vasteid, neist enamus ei osutunud relevantseks. Edaspidises töös käsitleb autor relevantseid väiteid, mitterelevantsete võtmesõnade saamine oli tingitud asjaolust, et alla laeti dokumendid, kus vaid väike osa sisaldas sobivat teksti ning sotsiaalmeedia postitused laeti alla teatud olukordades terve kasutaja ja vaadeldava perioodi ulatuses.

Kõikide huvirühmade üleselt leiti 1457 relevantset võtmesõna, neist ligi 2/3 keskkonnaühenduste dokumentidest. 341 võtmesõna leiti elektri- ja energiatööstuse, 247 keemiatööstuse, 102 transpordisektori, 201 metsa- ja puidutööstuse ja 44 masina- ja metallitööstuse dokumentidest (lisa F). Keskkonnaühenduste suur vastete arv tuleneb eelkõige asjaolust, et sellel huvirühmal oli analüüsi aluseks kõige rohkem dokumente. Sellest võib järeldada, et Eestis on väga aktiivselt oma seisukohti esitamas keskkonnaühendused.

Oluline on huvirühmade võrdlemiseks vaadelda esinenud võtmesõnade rühmi osakaaludena. Tabelis 3 kajastuvad võtmesõnade rühmade osakaalud huvirühmade lõikes ja joonistel 3 ja 4 võtmesõnade sõnapilv, kuhu on märgitud kõik võtmesõnad, mis on vähemalt kolm korda mainitud. Kaks suuremat rühma, mis järjestuvad huvirühmade jaoks kõrgel positsioonil, on majandusaspektid ja süsinikuneutraalsus.

Tabel 3

Võttesõnade rühmade osakaalud.

	Elektri- ja energia- tööstus	Keemia- tööstus	Metsa- ja puidu- tööstus	Transpordi- logistika- sektor	Metalli- ja masina- tööstus	Keskkonna- ühendused
Süsiniku- neutraalsus	31%	31%	17%	29%	11%	17%
Ringmajandus	1%	6%	6%	7%	2%	1%
Juhtimine	5%	24%	8%	2%	5%	7%
Energiaturg	7%	1%	2%	1%	2%	4%
Taastuenergia	18%	2%	11%	8%	18%	20%
Energiasalvestid	2%	2%	6%	8%	2%	3%
Energiatõhusus	9%	0%	1%	2%	2%	6%
Majandusaspektid	23%	30%	37%	24%	41%	32%
Tehnoloogia ja innovatsioon	4%	4%	10%	20%	16%	6%
KOKKU	341	247	201	102	44	522

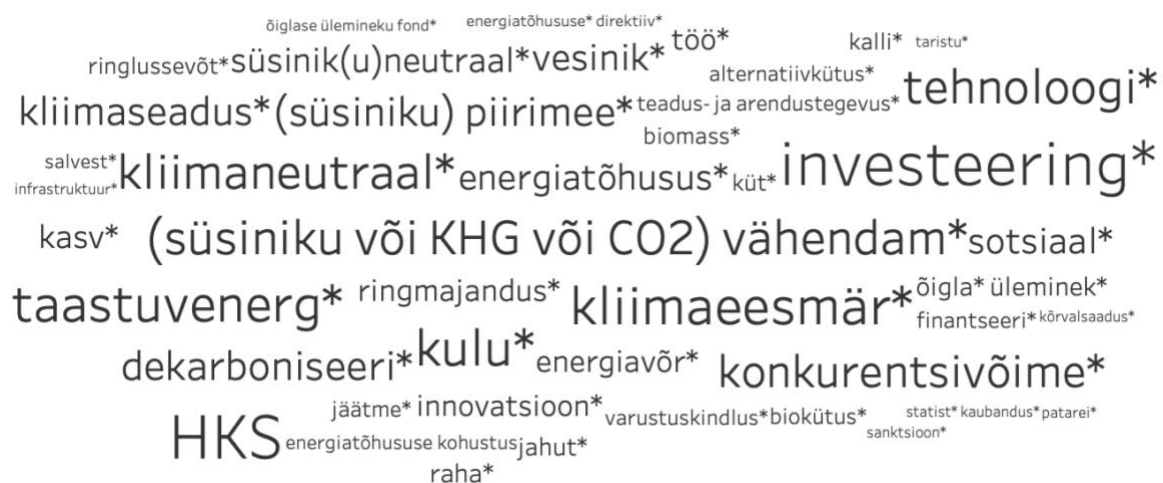
Allikas: Autori koostatud

Vähem käsitlevad huvirühmad teemasid nagu ringmajandus, energiaturg, energiasalvestid, energiatõhusus. Selline tulemus võib olla tingitud võttesõnade rohkusest rühmas, näiteks oli majandusaspektide rühmas 34 eestikeelset võttesõna, energiasalvestisi puudutavas vaid 6. Suuresti on tingitud see asjaolust, et energiasalvestus on akuutsemaks teemaks muutunud alles viimasel ajal ja sobivad võttesõnad alles välja kujunemas. Ringmajanduse väikene osatähtsus võib peituda asjaolus, et ringmajandusesse suhtutakse positiivselt ja seisukohti selle osas avalikult väljendatakse vähem. Näiteks kasutavad ettevõtted küll sõna ringmajandus oma postitustes, küll aga turunduslikus võtmes.

Tulemustest võib järeldada, et arutelu on tugevalt kaldunud üldisemate kontseptsioonide nagu kliimaneutraalsus, heidete vähendamise ja majandusaspektide suunda. Enimkasutatud võttesõnade (lisa G) esinemise põhjal võib öelda, et elektri- ja energiatööstus, keemiatööstus ning transpordisektor toovad sagedalt süsinikuneutraalsuse all välja seisukohti, mis puudutavad HKS-i. See võib ühest küljest olla tingitud "Eesmärk 55" ettepanekust laiendada oluliselt HKS-i (*Pakett „Eesmärk 55“, 2021*), aga ka kõrge CO₂ kvoodi hinnast, mis on avalikus debatis tõstatanud arutelu süsteemi ümber tegemise kohta.

Majandusaspektidele tähelepanu osutamist saab seletada asjaoluga, et rohelepe on samaaegselt Euroopa Liidu uueks majandusstrateegiaks. Selle teema olulisust ettevõtete

seisukohtade kujundamisel leidis ka Vesa et al. (2020). Konkurentsivõime on investeeringute kõrval ettevõtete jaoks esmatähtis, sarnasele tulemusele jõudsid Vesa et al. (2020) ja Ringel et al. (2021). Majanduskasvu puudutab teistest enam metsa- ja puidutööstus, selle tähtsuse leidis Vesa et al. (2020) oma tulemusteski. Kui Dehler-Holland et al. (2021) leidsid, et meedias on muutunud taastuvenergia kohta käiv kuludele osutavaks ning McGlade ja Ekins (2015), et tööstus suhtub kliimapolitikasse kui kulusse (2015), siis ka antud bakalaureusetöö tulemustest nähtub, et kuludest räägivad võrdlemisi palju elektri- ja energiatööstus, keemiatööstus, transpordisektor. Esimesed kaks on Eestis seotud põlevkiviga, mistõttu on arusaadav, miks nähakse rohepööret kui kulu. Samas masina- ja metallitööstus toob rohkem välja kasu kui kulu. Siiski tasub mainida, et kuigi kasu on leidnud kaks vastet ja kulu ühe, on masina- ja metallitööstuse kohta liiga vähe vasteid, et midagi põhjanevat järeldada.

Joonis 3. Tööstuse enim esinenud võtmesõnad

Allikas: Autori koostatud

Joonis 4. Keskonnaühenduste enim esinenud võtmesõnad

Allikas: Autori koostatud

Kõik huvirühmad mainivad palju investeringuid, mis viitab selgelt majandusliku komponendi suurele osatähtsusele, sest rohepööre vajab suuremahulisi muutusi. Finantseerimist puudutavad huvirühmad aga vähem erinevalt Ringel et al. (2021) tööst. Suurim erinevus Ringel et al. (2021) tööga on energiatõhususe vähene ära mainimine, kuigi see võib olla tingitud võtmesõnade komplekteerimisest, ei saa välistada, et huvirühmad osutavadki energiatõhususele vähem tähelepanu, sellisele tulemusele jõudsid Horvaatia näitel oma töös Bukarica ja Robić (2013). Ka taastuvenergia teemasid ei käsitleta väga palju, häälekamalt võtavad sõna eelkõige elektri- ja energiatööstus, metalli- ja masinatööstus ning keskkonnaühendused. Võib eeldada, et elektri- ja energiatööstus näeb taastuvenergiat just uue ärisuunana, mistõttu ollakse teema osas aktiivsemad.

Huvitav tähelepanek joonistub välja keskkonnaühenduste osas. Nimelt 32% märksõnadest puudutavad majandust, mis jääb veidi alla vaid metsa- ja puidutööstusele ning metalli- ja masinatööstusele. Võtmesõnadest nähtub, et keskkonnaühendused on enda vedada võtnud õiglast üleminekut ja taastekava puudutava. Esimese aspekti osas on sõna võtnud ka keemiatööstus ja seda Eesti konteksti arvesse võttes arusaadavalt, kuna sektor on seotud põlevkiviga.

Kuigi laias laastus võib öelda, et huvirühmad on osutamas jõulisemalt tähelepanu sellele, mida otsused endaga kaasa toovad ning vähem keskendutakse võimalikele meetmetele nagu energiatõhusus ja tehnoloogia, siis transpordisektor on siin mõnevõrra erinev. Sektor on teistest märgatavalt rohkem keskendunud tehnoloogia ja innovatsiooni teemadele. Lisaks sellele mainitakse tihedamalt vesinikku ja alternatiivkütuseid. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et sektor on olnud ajalooliselt kõige problemaatilisem CO₂ vähendamisel. Uus rohelepe seab aga suured väljakutsed eesmärkide täitmiseks, nende saavutamiseks on vaja teistsuguse tehnoloogia kasutuselevõttu, seda eriti laevanduses ja lennunduses. Metall- ja masinatööstuski käsitleb teemat mõnevõrra rohkem, selle põhjus võib peituda sektori kui tehnoloogia valmistaja rollis.

Juhtimise osas on teistest oluliselt aktiivsem keemiatööstus, palju vasteid leidsid võtmesõnad nagu kliimaeesmärgid ja kliimaseadus, viimane lausa 23. Teised huvirühmad käsitlevad seda teemat vähem, rääkides eelkõige kliimaeesmärkidest. Sellest tulenevalt võib eeldada, et keemiatööstus peab teemat oluliseks ning soovib seda põhjalikumalt käsitleda. Kuid erinevalt Ringel et al. (2021) tööst ei leidnud kliimaseadus võtmesõnana antud töös siiski nii palju mainimist ja jäi pigem ühe sektori nišiteemaks. Selleks jäi ka energiaturg, mida käsitlevad elektri- ja energiatööstus ning keskkonnaühendused.

Selles peatükis anti ülevaade võtmesõnade analüüsist. Huvirühmade jaoks on olulised süsinikuneutraalsus ja majandusaspektid. Taastuvenergia on endiselt meetmetest huvirühmade jaoks oluline, kuid esile on kerkinud ka HKS-i käsitlemine. Oluline tähelepanek on, et Eesti keskkonnaühendused on enda kanda võtnud tugevalt majandusteemade käsitlemise.

2.3. Huvirühmadega tehtud intervjuude analüüsi tulemused ja järeldused

Kuna võtmesõnade analüüs ei võimalda hinnata suhtumist teemadesse, näiteks võivad ettevõtted olla seisukohal, et rohepöördeks puudub tehnoloogia, kuid keskkonnaühendused väidavad omakorda vastupidist, on oluline huvirühmadega viia läbi intervjuud. See võimaldab omakorda hinnata suhtumisi üksikasjalikumalt ja vaadelda kuivõrd erinevaid aspekte esiplaanile seatakse. Selles peatükis esitatakse läbiviidud intervjuude tulemusi ja nendest tehtud järeldusi. Tulemused esitatakse viies suuremas osas: rohelepe, tehnoloogia, majandusaspektid, juhtimine ja mõjutamine.

Esimeses osas vaadeldakse üldisemad seisukohti kliimamuutuste osas ja hinnanguid rohelisele kokkuleppele. Kõik intervjuueeritavad nõustusid väitega, et kliimamuutused eksisteerivad ja on probleem. See peab paika Vesa et al. (2020) tööga, kust selgus, et tööstus ei sea küsimärgi alla kliimasoojenemist. Keskkonnaühendused näevad kliimamuutusi eeskätt teiste probleemide võimendajana (nt põuad). Tarbimisharjumuste muutuste vajalikkuseski nõustusid kõik osapooled: tööstuse esindajad, ETKK ja Rohetiiger toonitasid just ressursside lõppemist peamise tegurina. Samale tulemusele jõudsid ka Vesa et al. (2020), kes vaatasid tööstusettevõtteid Soomes. Keskkonnaühenduste hinnangul ei ole oluline probleemiga tegelemisel mitte ainult üksikisiku tasand, vaid veelgi tähtsam on erasektori roll. Samas kui VKG jäi teistsugusele arvamusele, öeldes, et vastutus tuleks lükata just tarbijale.

Euroopa Liidu kliimaneutraalsuse eesmärgi osas on intervjuueeritavad üldjoones pooldaval meelel, ainsana eristub teistest VKG. Kuid üldjoones peab saadud tulemus siiski paika Ringel et al. (2021) tööga. VKG hinnangul ei ole eesmärk läbimõeldud, realistlik ega lokaalselt lahendatav. Probleemi lahendamiseks tuleks vaadata maailma tervikuna.

" See on nagu minu jaoks kõige absurdsem, et Euroopa Liit üksi müüb seda kliimaneutraalsuse eesmärki, kui ta lahendaks mingit kliimaprobleemi aga ta ei lahenda selle oma seitsme protsendiga. See on nagu valetamine otseselt rahvale." (VKG)

EKTK ja VKG arvates ei ole püstitatud kliimanetraalsuse eesmärk üheselt selge ja vajab konkreetsete mõõdikute paika panemist. Eesmärgi selguse vajalikkust rõhutavad ka EE ja ETKL. Intervjuudest selgub, et keskkonnaühendused ja Rohetiiger toetavad Euroopa Liidu roheline kokkuleppe eesmärki, aga näevad, et see võiks olla veelgi ambitsioonikam.

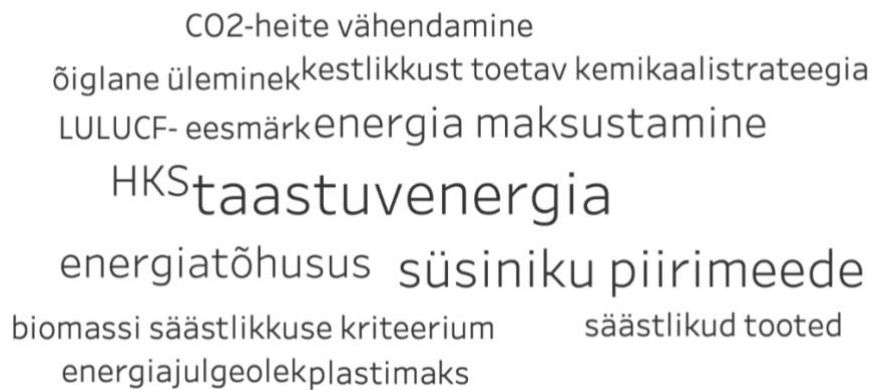
"Tegelikult Euroopa Liidu puhul võiks eesmärk olla ka natukene ambitsioonikam selleks, et olla Pariisi kliimaleppe eesmärkidega kooskõlas. [...] Nii-öelda kliimateaduse seisukohalt on see 2050 endiselt vähe ambitsioonikas." (ELF)

"Mina arvan, et see on praegu ainus reaalne asi, mis meil üldse on olemas selle piitsa ja prääniku poole pealt Euroopsa, et teha õigeid otsuseid, õigeid valikuid inimkonnana."
(Rohetiiger)

Huvirühmad näevad rohepöördes kõige suurema võimalusena paremat ja säilinud elukeskkonda. Tööstuse esindajad lisavad võimaluste ritta efektiivsuse tõstmise. Ohtusid tajutakse aga erinevamalt, tööstus ja EKTK näevad teguritena eeskätt läbimõtlemita plaani ja hindade kallinemist. Keskkonnaühendused kliimanetraalsuse kitsas definitsioonis nägemist ja looduse ohverdamist eesmärkide täitmisel. Neist esimest täheldavad olulise ohuna ka teoreetilises osas käsitlemist leidnud Skoczkowski et al. (2020) töö, samas joonistub välja erinevus, et juhtimisprobleeme nägid ohuna Skoczkowski et al. (2020) töös keskkonnaühendused, antud intervjuudest nähtub, et ohuks peavad seda Eestis aga hoopis ettevõtted ja nende ühendused. Erinevus võib siin peituda Eesti ja Poola juhtimisstiilis, kus näiteks Poola keskkonnaühendustel on väiksem roll kaasa rääkida. Seda tõestab ka ERL-i ütlus, et erinevalt teistest välismaa keskkonnaühendustest ei ole Eestis nende kaasamisega probleeme. Rohetiigri arvates on suurim oht eesmärkide naeruvääristamine parempopulistide poolt. Keskkonnaühendused ja ettevõtted ühtivad arvamuses, et rohepöörde elluviimist takistab liigne bürokraatia. Lisaks sellele näevad takistusena esimesed veel sõltuvust fossiilenergiast ja selle toetamist, samas kui abistavate teguritena mainitakse ühiskonna teadlikkust, toimivat riigikorda. Takistustena nimetavad tööstuse ja EKTK esindajad investeeringute kindluse puudumist, tehnoloogia puudumist ja rahvusvahelise koostöö vajalikkust.

Nii keskkonnaühendused kui Kaubandus-Tööstuskoda tõdevad, et olulisi teemasid on palju ja midagi üksikasjalikult välja tuua on keeruline. Huvirühmadele olulisemad teemad on toodud joonisel 5. Taastuvenergiat ja CO₂-heitkoguse vähendamist (sh HKS) peetakse

huvirühmade üleselt oluliseks. Tööstuse esindajatele on oluline energia maksustamine, keskkonnaühendused toovad see-eest välja õiglase ülemineku. Ülejäänud mainitud teemad on olulised just ettevõtte või sektori spetsiifilisusest tulenevalt.

Joonis 5. Huvirühmade jaoks olulised teemad roheleppes

Allikas: Autori koostatud

Taastuvenergia kasutamist peavad huvirühmad rohepöördes õigeks suunaks. Probleeme nähakse eelkõige bürokraatias, mille tõttu pole uusi tuuleparke rajatud, Eestimaa Looduse Fond lisab täiendavalt veel võrgu probleemid, mistõttu ei saa päikesepargid elektrivõrguga ühineda.

Teine huvirühmade jaoks väga oluline teema, mis tuli mõlemas analüüsis esile, on HKS. Tabelis 4 on toodud selle teema kohta intervjuudest välja tulnud kodeeringud. Huvitaval kombel on HKS-i töötamises ühte meelt keskkonnaühendused ja tööstus. See läheb vastuollu Vesa et al. (2020) töö tulemustega, kus nähtus, et tööstuse hinnangul süsteem ei tööta korralikult. Erinevus võib siin olla tingitud asjaolust, kuidas seisukohti tõlgendati, antud juhul reformimise mõtestamine. Aga ka töös käsitletud ajaraamist, sest 2021. aasta tõi kaasa ajalooliselt kõrged CO₂ kvoodi hinnad.

Kõik intervjuueeritavad tõdevad, et HKS vajab reformimist, küll nähakse seda erineval viisil. Tööstus ja EKTK soovivad takistada kõrge CO₂ kvoodi hinna kujunemist, seada hinnalae ja laiendamist uutele sektoritele takistada. See tulemus langeb kokku Culhane et al. (2021) tööga, kus leiti nimetatud sektorite vastuseis kõrgema süsiniku hinnastamisega seotud seaduseelnõudele. Keskkonnaühendused sooviksid muudatustega ära kaotada tasuta jagatavad kvoodid, näha kõrgemat CO₂ hinda ja laiendamist uutele sektoritele.

"Meie tervikseisukoht on see, et heitmetega kauplemise süsteem on ikkagi üldiselt üks Euroopa Liidu kliimapoliitika nurgakivisid, [...] seda nagu täiesti laiali lammutada kindlasti ei tohiks hakata." (ELF)

"HKS-i stabiliseerimismehhanism on liiga nõrk ja vähe sellest tegelikult ka ei tööta. Ilmselgelt on HKS vajalik hinnasignaali andmiseks, et investeerida taastuvenergiasse. Aga see hinnasignaal peab olema ka teatud mõõdutundega." (EE)

Tabel 4

HKS teemast tulenevad kodeeringud

Teema	Intervjuudest tulenevad koodid			
HKS	Keskkonna-ühendused	Tööstus	EKTK	Rohetiiger
	töötab		ei tööta korralikult	
	vajab muutmist			
	tasuta kvoodid tuleb likvideerida	stabiliseerimismehhanim ei tööta	uusi sektoreid pole vaja hõlmata	läheb ajas paremaks
		kõrge CO ₂ hind kahjustab konkurentsivõimet		
		spekulatiivne		
	CO ₂ hind võiks kõrgem olla	kõrge hind toob kaasa mõttetu lisakulu	määrata hinnalagi	
	täiendavalt lennundusesse, laevandusesse	nii paljudele kui vajalik ja nii vähestele kui võimalik	uusi sektoreid pole vaja hõlmata	läheb ajas paremaks
	lisaks süsinikumaks		asendada süsinikumaksuga	

Allikas: Autori koostatud

Täiendava vaatluse alla võetud teemana uuris autor suhtumist tuumaenergia rakendamisesse Eestis. Rohetiigri arvamus ühtib selles küsimuses keskkonnaühenduste omaga: lahendust peetakse liiga kalliks, ohtlikuks (tuumajäätmed) ja aeglaseks.

"Meil on vaja nende lahendustega tegeleda kohe ja siis tegelikult meil ei ole nagu võimalik pelgalt tuumajaama rajamist jätta siia ootama." (ELF)

Ülejäänud intervjuueeritavad suhtuvad tuumaenergiasse positiivselt, millega tuleks kindlasti edasi minna, VKG sõnul lausa ainsa loogilise lahendusega. Siin lahknevad veelgi

teravamalt arvamused keskkonnaühendustega, millest võib eeldada tuumaenergia debatis tugevat vastandumist. Varasemas Vesa et al. (2020) töös suhtuvad Soome tööstusettevõtted tuumaenergiasse positiivselt, küll ei ole toetus aga nii üksmeelne kui antud töös intervjueritud Eesti huvirühmade seas.

"Hiljuti kuulsin ilusat tsitaati, et tuumaenergia on võib-olla viis protsenti lahendusest aga üheksakümmend viis protsenti jutust." (ERL)

Teine osa intervjuude analüüsist vaatleb tehnoloogiat. Siin jookseb tähelepanuväärne lõhenemine välja tööstuse ja keskkonnaühenduste vahel. Põlevkivitööstuse esindajaid tõid välja, et vajalikku tehnoloogiat rohepöördeks ei ole olemas või see on liiga kallis pikaajaline protsess, et ära tasuda. Näiteks mainitakse küll vesinikutehnoloogiat aga tõdetakse, et seda veel rakenduses ei ole. EKTL-i arvates on süsiniku kinnipüüdmise tehnoloogia liiga kallis, et kasutust leiaks. See peab paika Fukuzawa (2012) töös tooduga, et lihtsam on maksta keskkonnakulude eest kui uut tehnoloogiat rakendada. Chiappinelli et al. (2021) leidsid oma töös, et keskkonnasõbraliku tehnoloogia rakendamist takistab esmakorras ebamäärane süsiniku hinnastamine, intervjuude käigus ei maininud otsese tegurina seda aga keegi. Küll toovad Chiappinelli et al. (2021) välja, et tehnoloogia puudumise argument on oluline keemiatööstusele, mis peab paika antud töös. Keskkonnaühenduste hinnangul on rohepöördeks vajalik tehnoloogia täiesti olemas. ELF lisas sellele, et uutele rohelisematele tehnoloogiatele on vaid vaja regulatiivset toetavat keskkonda. Hea näite tõi Eesti Roheline Liikumine:

"Eesti on huvitav näide, et nagu kogu aeg kuidagi ootame seda järgmist tehnoloogiat. Päikesepaneelid ja tuulepargid töötavad, see tehnoloogia on juba üsna küpse, aga Eestis me ikkagi ootame, et aga äkki tuleb midagi veel." (ERL)

Samas on huvitav, et ERL-i arvates ei ole keskkonnasõbraliku tehnoloogia kasutuselevõtule aidanud just kaasa madalad CO₂ kvoodi hinnad. Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon pälvivad huvirühmadelt vähem tähelepanu, sellel peatuvad ELF ja EKTL.

Tehnoloogia teemaga haakub tihedalt finantseerimisküsimus (tabel 5). Nimelt näevad, tööstuse esindajad, et keskkonnasõbralikesse tehnoloogiatesse investeerimiseks on vaja ettevõtetel kindlustunnet, et raha teeniks end tagasi.

Tabel 5

Finantsmeetmetest tulenevad kodeeringud

Teema	Intervjuudest tulenevad koodid			
	Tööstus	EKTK	Keskkonnaühendused	Rohetiiger
Finants-meetmed	elektriautodele soodustused	laenud peavad jätkuma	maksusüsteemi vaja reformida	
	surnuks maksustamine on vale	garantiid peavad jätkuma	lõpetada fossiilkütuste subsideerimine	kui on toetused, tuleb neid kasutada
	lisamaksud luksuskaupadele	otsetoetused ettevõtetele	rohkem rõhku transpordile	rohkem garantiisid
	toetused taastuenergiale	riigi tuge energia- ja ressursitõhususesse	taastuenergiat pole vaja toetada	
	boonussüsteem KHG eesmärkide ennaktempos täitmisel	riigi tuge välisurgudele sisenemiseks	renoveerimine	
	riigi tugi/toetused uutele tehnoloogiatele			
	kindlustunne		automaks	
			süsinikumaks	

Allikas: Autori koostatud

Laias laastus peavad finantseerimist väga oluliseks küsimuseks kõik intervjueritavad. Kui keskkonnaühendused ja Rohetiiger on esiplaanile seadnud maksusüsteemi reformimise vajalikkuse, siis nende mõttega ühineb vaid Masinatööstuse Liit, mis toetab lisamaksude kehtestamist luksuskaupadele. Lahknevus finantseerimisküsimuses tuleb esile taastuenergia toetamises, keskkonnaühendused ei pea seda kujunenud turuolukorras enam vajalikuks, Eesti Energia arvates on sellega vaja jätkata, sest negatiivsed elektri hinnad ei võimalda investeringuid tagasi teenida. Keskkonnaühenduste hinnangul mängivad roheleppe eesmärkide saavutamisel äärmiselt olulist rolli toetused.

Kui võtmesõnade analüüsist nähtus, et keskkonnaühendused pööravad palju tähelepanu majandusteemadele, siis seda kinnitab ka intervjuu Eesti Rohelise Liikumisega, kus intervjueritu nimetas väga oluliseks teemaks organisatsiooni töös õiglast üleminekut:

"Niisugune sotsiaalne aspekt, mis on tulnud hästi tugevalt sisse. Naljakal kombel keskkonnaühendused tegelevad siis sotsiaalprobleemidega Ida-Virumaal." (ERL)

Üldisemate majandusaspektide osas tuleb esile väga huvitav paradoks. Nimelt viitavad nii põlevkivitööstuse esindajad kui ka keskkonnaühendused SEI Tallinna tehtud uuringule, milles käsitleti 2050. aastaks kliimaneutraalsuse saavutamise võimalusi, kuid huvirühmad tõlgendavad tulemusi erinevalt. ELF toob välja, et selle mõjud on pikas perspektiivis positiivsed, samas kui tööstuse esindajad räägivad 10-protsendilisest SKP vähenemisest. Tööstus toob välja murekohana, et töökohad kaovad eelkõige Ida-Virumaal ja teadmatust on palju, Rohetiiger ja keskkonnaühendused näevad mõju majandusele positiivsemalt, tuues välja, et tuleviku töökohad muutuvad hoopis teistsuguseks.

Konkurentsivõime vähenemist mainivad ka siin sarnaselt võtmesõnade analüüsi tulemustele eelkõige tööstuse ja EKTK esindajad. Nende arvates kahjustab ambitsiooni tõstmine ainult Euroopa Liidu piires Eesti konkurentsivõimet ja seda tuleks igal juhul vältida. See peab paika Vesa et al. (2020) järeldustega. EE arvates jääb süsiniku piirimeetme rakendumisel Euroopa Liidu eksport täiesti kaitseta. Rohetiiger ja Eesti Roheline Liikumine mainivad majandusaspektide all veel majandusmudeli ümber defineerimise vajalikkust. Nende hinnangul on vaja leida senise SKP asemel uus mõõdik majanduse tulemuslikkuse hindamiseks. Ühisel arvamusel ollakse selle osas, et lõpptulemus sõltub ikkagi kõikide tegevuste juhtimisest ja nende elluviimisest.

Neljas osa intervjuude analüüsist käsitleb juhtimist. Väga kriitiliselt suhtuvad rohepöörde juhtimisesse ettevõtete ja nende katusorganisatsioonide esindajad, tuues välja, et eesmärgid on läbi mõtlemata, ebaõiglased, nende täitmiseks puudub plaan, puuduvad korralikud mõjuanalüüsid, kaasamine on vähene ja juhtimise kvaliteedis on riigi tasandil probleemid, ainsana jääb vaoshoitumaks riigiettevõtte Eesti Energia. Keskkonnaühendused juhtimises suuri probleemi ei näe, küll toob Eesti Roheline Liikumine välja, et arutelud võiksid paremini juhitud olla. Lisaks rõhutavad keskkonnaühendused suurema koordinatsiooni, teaduspõhisuse, ambitsioonikuse, sidusate otsuste ja koostöö vajalikkust poliitikate väljatöötamisel. Samas peaks säilima liikmesriikidele paindlikkus. Rohetiiger lisab täiendavalt, et juhtida tuleb lugude, mitte Exceliga. See peab paika teoreetilises osas käsitletud Ringel et al. (2021) tööga, et huvirühmad soovivad selgelt paika pandud eesmärkide ning siduvamate otsustega juhtimist.

"Kui siin koroonakriisi valguses levis selline arvamus, et naabreid ei saa üldse usaldada mitte millestki, mitte kunagi. Et siis, kui me läheme selle mõttega peale, siis tõesti ongi niimoodi, et lõpuks ehitad iga linna juurde väikse tuumajaama, sest sa ei saa teist linna

usaldada, et äkki ta ei anna sulle energiat. Tugev tulevik on, kas regionaalne koostöö või ei ole üldse." (ERL)

Läbivalt rõhutavad tööstuse esindajad investeringute kindluse tagamist – õiguslik ettenähtavus investeeritud raha tagasi teenida. Eesti Energia hinnangul on see oluline, et erakapital hakkaks investeringuid tegema ning kui kindlustunnet ei tekitata, siis püstitatud eesmärgid ei saavutata. Selle loomiseks käivad VKG ja EKTL välja idee võtta vastu kliimaseadus sarnaselt teiste riikidega. ERL peab seda VKG käiku aga pettemanöövriks, et tulevikus mittedobivaid poliitikaid pidurdada või endale suuremaid kompensatsioone välja meelitada, tegelikkuses ei pruugi nende hinnangul Eesti õigussüsteem kliimaseaduseks üldsegi sobiv olla.

Viimane käsitletav osa intervjuude analüüsimisel vaatab huvirühmade rolli protsesside mõjutamisel. Keskkonnaühenduste hinnangul on mõjukad need, kellel on rohkem rahalisi vahendeid, sama leidsid oma töös ka Rountree ja Baldwin (2018). Mõjukatena näevad keskkonnaühendused metsandussektorit ja riiki. Kuid Eesti kontekstis eelkõige Eesti põlevkivitööstust. See peegeldub nende hinnangul ka poliitikas, mis on tööstusettevõtete nägu. Eesti Roheline Liikumine tõi laiapindse ja mõjuka põlevkivisektori kohta välja järgmist.

"Eesti Energia on riigiettevõtte, mis peaks põhimõtteliselt kuuletuma riigile. Ja kui sa lähed Eesti Energia jutule, siis nad ütlevadki, et me teeme seda, mida riik meil käsib teha. Ja siis kui sa lähed riigi jutule, siis riik ütleb, et me teeme seda, mida Eesti Energia meil käsib teha. Nii et natukene Eesti, Eesti Energia või põlevkivisektor tervikuna on see number üks mõjur siin." (ERL)

VKG, EE, EKTL hindavad üheselt Euroopa Komisjoni ja riigi mõju suureks. EKTL näeb riigi rolli läbi Keskkonnaministeeriumi, VKG täiendavalt Riigikantselei kaudu, samas kui Riigikogu toimib kummitemplina. EKTL toob esile ka Eesti Rohelise Liikumise ja Kaubandus-Tööstuskoja. EKTK ja EE hinnangul on Eesti liiga väike, mistõttu on huvirühmad spetsialiseerunud ühele teemale ja üldisemat mõjukust seega raske hinnata. Küll mainib EE erinevaid tööstusliite, näiteks Elektritööstuse Liit, Keemiatööstuse Liit, Eesti Jõujaamade ja Kaugkütte Ühingut aga ka Eestimaa Looduse Fondi ning Taastuvenergia Koda.

Rohetiiger näeb mõjukatena Euroopa Komisjoni, riiki, keskkonnaorganisatsioone ja "valgustatud" ettevõtete juhte. Viimase all peab Rohetiiger silmas juhte, kes mõjutavad ambitsioonikuse ja isiklikuga eeskujuga. Seega võib järeldada, et Eestis mõjutavad rohepööret eelkõige Euroopa Komisjon ja riik, see tulemus peab paika Skoczkowski et al. (2020), Zerva et al. (2018) ja Wagner et al. (2021) töödega. Keskkonnaorganisatsioonide ja tööstusettevõtete täpseks mõju hindamiseks on antud intervjuudest üksi vähe. Tehtud intervjuude ja Wagner et al. (2021) töö tulemusi kõrvutades, võib öelda, et Eesti on sarnane pigem Soome ja Saksamaaga, kus samuti hinnati kõrgelt riiki ja seejärel ettevõtteid, keskkonnaühendusi.

Huvirühmade kasutatavad taktikad kliimapoliitika mõjutamisel osundavad selgelt asjaolule, et siseringi meetodid on kasutusel kõigis huvirühmades (tabel 6).

Tabel 6

Huvirühmade kasutatavad mõjutamise taktikad

	EKTL	VKG	EML	EE	EKTK	Rohetiiger	ELF	ERL
Sisering								
Lobitöö	x	x	x	x	x	x	x	x
Poliitika kujundamine	x	x	-	x	x	x	x	x
Tehniline analüüs	x	x	x	x	-	x	x	x
Arutelufoorumid	x	x	x	x	x	x	x	x
Väliring								
Meedia ja turundus	x	x	x	x	x	x	x	x
Kaasamine	-	x	-	-	-	-	x	x
Mobiliseerimine	-	-	-	-	-	-	x	x

Allikas: Autori koostatud

Väliringi meetodite osas nähtub, et tööstuse ja ettevõtjate esindajad kasutavad meediat ning turundust, küll jäävad erinevalt keskkonnaühendustest kõrvale kaasamises ja mobiliseerimises. Samade järeldusteni jõuti Wagner et al. (2021) töös. Tehtud intervjuudest selgus, et Eesti keskkonnaühendused on vähem aktiivsemad mobiliseerimises. Seega võib öelda, et Eesti huvirühmad üritavad olla rohkem aktiivsemad taktikate abil, mida vastaspoolgi tihedamalt kasutab.

Antud peatükk andis ülevaate huvirühmadega tehtud intervjuude tulemustest ja olulisematest järeldustest. Tulemuste põhjal võib öelda, huvirühmad peavad väga olulisteks teemadeks taastuvenergiat ja heidete vähendamise seotud meetmeid (HKS). Nii leiavad

kõik huvirühmad, et HKS vajab reformimist, kuid seda nähakse erinevalt. Rohepöörde juhtimisesse suhtuvad kõige kriitilisemalt tööstusettevõtted või nende ühendused, sama kehtib majanduse tuleviku väljavaadete kohta. Tehnoloogia küsimuses lahknevad keskkonnaühenduste ja tööstuse esindajate arvamused, neist esimeste hinnangul vajaminevad tehnoloogiad puuduvad, teise arvates on aga täiesti olemas. Riigi rolli peetakse rohepöördes väga mõjukaks ning mõjutamise vahenditena eelistatakse eelkõige otsest lobitööd. Väliringi meetodeid rakendavad mõningasel määral keskkonnaühendused.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös uuriti Eesti huvirühmade seisukohti rohepöörde suhtes, keskendudes kliimapoliitikale. Töö koosneb kahest peatükist: esimeses antakse teoreetiline ülevaade huvirühmade rollist kliimapoliitika kujundamisel ja teises tutvustatakse bakalaureusetöös kasutatavat metoodikat ning tulemusi koos järeldustega.

Kliimasoojenemine on pannud riigid tegutsema, leidmaks lahendusi, kuidas vältida katastroofi ja pehmenada kliimamuutusi. Euroopa Liidu rohepööre tugineb Euroopa rohelisel kokkuleppel, mis peab tagama kliimanetraalsuse 2050. aastaks. Kokkuleppes on rõhutatud keskkonnahoiu tähtsust, seejuures majanduskasvu pärssimata. Eesmärkide saavutamiseks on Euroopa Komisjon tulnud välja mitmete strateegiakavadega ja paketiga "Eesmärk 55". Euroopa Liidu võetud eesmärgid kliimakriisi lahendamiseks tähendavad olulisi muudatusi ettevõtete majandustegevuses, inimeste elustiilis ja heaolus.

Kliimapoliitikale on mõju inflatsioonile, majandustsüklite kujundamisele ja tööhõivele, mistõttu seatud plaanidel on märkimisväärne roll majandustegevuse kujundamisel. Seatud eesmärgid mõjutavad otseselt ettevõtete tegevust, mistõttu on nad huvitatud poliitikat mõjutama huvirühmana.

Huvirühmad võivad poliitika mõjutamiseks kasutada erinevaid taktikaid, näiteks lobitööd, pressiteateid, meelevaldusi. Tihti peale on just huvirühmade kaasamine poliitika kujundamisse võtmetähtsusega ambitsioonikate eesmärkide seadmisel ja nende saavutamisel. Sellel tegevusel võib olla nii positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi, näiteks ajakulu või kehva juhtimise korral lisapingete tekkimine. Huvirühmadena saab käsitleda ettevõtteid, keskkonnaorganisatsioone, mõttekodasid ja muid valitsusväliseid organisatsioone, teadusasutusi, ajakirjandust, üksikisikuid ja riiki (ministeeriumid, valitsus, poliitikud). Mõjukate huvirühmadena tajutakse eelkõige võimu- ja valitsemisinstitutsioone, kuid peale kliimapoliitika mõjutamist toimub protsess ka horisontaalselt ehk mõjutatakse teineteist. Töö teoreetilises osas sai kinnitust tõsiasi, et igal huvirühmal on rohepöörde osas oma agenda ja

seisukohad. Üldiselt seisavad kliimapoliitika vastu tööstusettevõtted, sest nende jaoks tähendab muutus kulu ja konkurentsivõime vähenemist. Tugevalt toetavad kliimapoliitika eesmärkide seadmist keskkonnaühendused. Samas kui üksikisikute, ajakirjanduse ja poliitikute arvamused sõltuvad väga palju regioonist, sisemistest väärtustest ja palju muust, mistõttu üldisemat seisukohta on raske määratleda.

Töö empiirilises osas uuriti Eesti huvirühmade seisukohti rohepöörde kohta ja võrreldi saadud tulemusi varasemate töödega. Selle saavutamiseks kasutati meetodina sisuanalüüsi ja viidi läbi 8 intervjuud olulisemate huvirühmadega. Sisuanalüüsiks koostati 140 eestikeelsest võtmesõnast koosnev tabel, mis jaotati 9 suuremasse rühma. Seejärel otsiti MAXQDA tarkvara abil huvirühmade dokumentidest vastavaid võtmesõnu. Dokumente, kust leiti vähemalt 1 võtmesõna, on kokku 251. Dokumentidena käsitleti huvirühmade kodulehtedelt leitud alalehekülgi, uudiseid, Twitteri ja Facebook'i postitusi ja huvirühmade ministriumitele saadetud seisukohti rohelepe ja "Eesmärk 55" osas. Antud töös vaadeldi huvirühmadena elektri- ja energiatööstuse, keemiatööstuse, transpordisektori, metsa- ja puidutööstuse ja masina- ja metallitööstuse suuremaid ettevõtteid ja nende sektorite kahte suuremat alaliitu. Lisaks kaasati valimisse keskkonnaühendused. Seega kokkuvõttes kuulub valimisse 75 ettevõtet, igast sektorist 15, 10 ettevõtete ühendust, 11 keskkonnaorganisatsiooni ja 1 keskkonnaühenduste katusorganisatsioon.

Võtmesõnade analüüsist nähtus, et huvirühmad osutavad oma dokumentides olulist tähelepanu süsinikuneutraalsusele ja majandusteemadele. See on ka mõistetav, sest Euroopa Liidu rohelepe puhul on tegu uue majandusstrateegiaga. Taastuvenergia on sarnaselt varasemate töödega Eesti huvirühmade jaoks oluline, kuid selle kõrval omab suurt tähelepanu HKS, mille reformimist peavad vajalikuks ka kõik intervjueeritud tööstuse, keskkonnaühenduste ja muude ühenduste esindajad, küll nähakse seda erinevalt. Kui varasemad tööd pidasid huvirühmadele oluliseks teemaks energiatõhusust, siis Eesti huvirühmad on üldiselt antud teema osas mitteaktiivsed. Keemiatööstus osutab teistest erinevalt rohkem tähelepanu juhtimise teemadele ja jääb ka intervjuudes kriitiliseks, rõhutades eesmärkide ümbervaatamist. See on huvitav tulemus, sest varasemates töödes peavad juhtimist probleemiks eeskätt keskkonnaühendused. Transpordisektor on aktiivsem tehnoloogia ja innovatsiooni teemade osas, mille põhjus võib peituda sektori keerukas dekarboniseerimise teekonnas. Eesti keskkonnaühendused on enda kanda võtnud tugevalt majandusteemad, eriti õiglase ülemineku ja taastekavaga seonduva.

Intervjuude tulemustest selgus lisaks, et mõju majandusele näevad huvirühmad erinevalt. Keskkonnaühendused suhtuvad positiivsemalt, ettevõtete esindajad negatiivsemalt.

Eesti keskkonnaühendused ja Rohetiiger mainivad majandusmudeli ümber defineerimise vajalikkust, maksusüsteemi reformimist ja toetuste jätkumist erinevatele meetmetele. Ootuspäraselt seisavad tööstusettevõtted ja nende alaliidud maksude tõstmise vastu ja räägivad eelkõige toetusskeemide vajalikkusest taastuvenergiale ja preemiast juhul kui eesmärgid on täidetud ennaktempos.

Suurt vastandumist ettevõtete ja keskkonnaühenduste vahel võib oodata tuumaenergia küsimuses, kus esimesed on võtnud soosiva hoiaku, teised seisavad seesuguse lahenduse vastu. Ka tehnoloogia küsimust näevad huvirühmad erinevalt – keskkonnaühenduste hinnangul on rohepöördeks vastavad lahendused olemas, ettevõtete esindajad jäävad aga eriarvamusele. Viimased tunnistavad intervjuudes, et rohepöördeks on oluline investeringute kindlus, vastasel juhul jäävad seatud eesmärgid saavutamata.

Eesti huvirühmad peavad sarnaselt Soomele ja Saksamaale kliimapoliitika küsimuses kõige mõjukamaks riigi rolli: riigiasutusi ja Euroopa Komisjoni. Poliitika mõjutamistaktikatena kasutatakse huvirühmade üleselt eelkõige lobitööd, keskkonnaühendused ka petitsioone, poliitikutele või ametnikele kirjade saatmist ja demonstratsioone, kuid sellele pannakse võrreldes teiste riikidega vähem rõhku.

Seega võib ootuspäraselt öelda, et skeptilisemalt suhtuvad rohepöördesse just ettevõtted, mis küll ei tunnista otseselt vastuseisu rohelisema elukeskkonna vastu, kuid võtavad arutelu vastanduvama positsiooni. See tulemus võib olla tingitud just Eesti põlevkivisektorist.

Empiirilise uuringu tulemustel on ka kitsaskohad, millega tuleb tõlgendamisel arvestada. Võtmesõnade baasil tehtud analüüs ei võimalda hinnata huvirühmade konkreetseid seisukohti ja viitab pigem sellele, kas teema läheb korda ning on huviobjektiks. Võtmesõnade hindamine toimus käsitsi, mistõttu võib tulemustes esineda subjektiivne hinnang. Lisaks on Eesti ettevõtted väga tagasihoidlikud oma arvamuste levitamisel kodulehtedel ja sotsiaalmeediakanalites. Samuti ei hõlmanud intervjuud kõiki huvirühmasid.

Bakalaureusetööd saab edasi arendada mitmel erineval viisil, näiteks vaadelda konkreetset huvirühmade seisukohti kõige olulisemaks osutunud valdkonna – majandusteemade kohta: millised vahendeid oleks vaja ja millised tegelikkuses töötavad. Lisaks saaks võrrelda huvirühmasid riikide kaupa. Töö autor soovis seda teha näiteks kõrvutades Eestit ja Saksamaad, kuid viimasest oli saadud intervjuude arv liiga väike ja töömaht poleks seda ka võimaldanud. Täiendavalt oleks võimalik vaadelda ka teiste huvirühmade seisukohti kaasates teadusasutused, poliitikud ja muud tööstusharud.

Viidatud allikad

1. Acar, S., Aşıcı, A. A., & Yeldan, A. E. (2021). Potential effects of the EU's carbon border adjustment mechanism on the Turkish economy. *Environment, Development and Sustainability*. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01779-1>
2. Ahern, J. (2013). Urban landscape sustainability and resilience: The promise and challenges of integrating ecology with urban planning and design. *Landscape Ecology*, 28(6), 1203–1212. <https://doi.org/10.1007/s10980-012-9799-z>
3. Amran, A., Ooi, S. K., Mydin, R. T., & Devi, S. S. (2015). The Impact of Business Strategies on Online Sustainability Disclosures. *Business Strategy and the Environment*, 24(6), 551–564. <https://doi.org/10.1002/bse.1837>
4. Annicchiarico, B., Carattini, S., Fischer, C., & Heutel, G. (2021). *Business Cycles and Environmental Policy: Literature Review and Policy Implications* (Working Paper Nr 29032; Working Paper Series). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w29032>
5. Annicchiarico, B., & Di Dio, F. (2015). Environmental policy and macroeconomic dynamics in a new Keynesian model. *Journal of Environmental Economics and Management*, 69, 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2014.10.002>
6. Babiker, M. H., & Eckaus, R. S. (2007). Unemployment effects of climate policy. *Environmental Science & Policy*, 10(7), 600–609. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2007.05.002>
7. Baldwin, E. (2019). Exploring How Institutional Arrangements Shape Stakeholder Influence on Policy Decisions: A Comparative Analysis in the Energy Sector. *Public Administration Review*, 79(2), 246–255. <https://doi.org/10.1111/puar.12953>
8. Barreto, R. A. (2018). Fossil fuels, alternative energy and economic growth. *Economic Modelling*, 75, 196–220. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.06.019>
9. Bechtel, M., & Scheve, K. (2013). Mass Support for Global Climate Agreements Depends on Institutional Design. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110. <https://doi.org/10.1073/pnas.1306374110>
10. Becken, S., Stantic, B., Chen, J., & Connolly, R. M. (2022). Twitter conversations reveal issue salience of aviation in the broader context of climate change. *Journal of Air Transport Management*, 98, 102157. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2021.102157>
11. Benson, D., & Jordan, A. (2015). Environmental Policy: Protection and Regulation. J. D. Wright (Toim), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*

- (*Second Edition*) (lk 778–783). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.91014-6>
12. Bernauer, T., Gampfer, R., Meng, T., & Su, Y.-S. (2016). Could more civil society involvement increase public support for climate policy-making? Evidence from a survey experiment in China. *Global Environmental Change*, 40, 1–12.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.06.001>
 13. Bhandary, R. R., Gallagher, K. S., & Zhang, F. (2021). Climate finance policy in practice: A review of the evidence. *Climate Policy*, 21(4), 529–545.
<https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1871313>
 14. Bloomfield, J., & Steward, F. (2020). The Politics of the Green New Deal. *The Political Quarterly*, 91(4), 770–779. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12917>
 15. Boussalis, C., & Coan, T. G. (2016). Text-mining the signals of climate change doubt. *Global Environmental Change*, 36, 89–100.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.12.001>
 16. Bouwer, L. M., & Aerts, J. C. J. H. (2006). Financing climate change adaptation. *Disasters*, 30(1), 49–63. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2006.00306.x>
 17. Brauers, H., & Oei, P.-Y. (2020). The political economy of coal in Poland: Drivers and barriers for a shift away from fossil fuels. *Energy Policy*, 144, 111621.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111621>
 18. Bretschger, L. (2017). Climate policy and economic growth. *Resource and Energy Economics*, 49, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2017.03.002>
 19. Bretschger, L. (2021). Getting the Costs of Environmental Protection Right: Why Climate Policy Is Inexpensive in the End. *Ecological Economics*, 188, 107116.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107116>
 20. Brundtland, G. H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
 21. Bryner, G. (2008). Failure and opportunity: Environmental groups in US climate change policy. *Environmental Politics*, 17, 319–336.
<https://doi.org/10.1080/09644010801936255>
 22. Bukarica, V., & Robić, S. (2013). Implementing energy efficiency policy in Croatia: Stakeholder interactions for closing the gap. *Energy Policy*, 61, 414–422.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.06.052>

23. Bulavskaya, T., & Reynès, F. (2018). Job creation and economic impact of renewable energy in the Netherlands. *Renewable Energy*, 119, 528–538.
<https://doi.org/10.1016/j.renene.2017.09.039>
24. Böhringer, C., Keller, A., & van der Werf, E. (2013). Are green hopes too rosy? Employment and welfare impacts of renewable energy promotion. *Energy Economics*, 36, 277–285. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2012.08.029>
25. CAN Europe. (2019, detsember 9). European stakeholders call upon the new Commission to make 2030 climate target a priority. *CAN Europe*.
<https://caneurope.org/european-stakeholders-call-upon-the-new-commission-to-make-2030-climate-target-a-priority/>
26. Cao, J., Chen, X., Qiu, R., & Hou, S. (2021). Electric vehicle industry sustainable development with a stakeholder engagement system. *Technology in Society*, 67, 101771. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101771>
27. Cattino, M., & Reckien, D. (2021). Does public participation lead to more ambitious and transformative local climate change planning? *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 52, 100–110. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2021.08.004>
28. Chen, C., Pan, D., Huang, Z., & Bleischwitz, R. (2021). Engaging central banks in climate change? The mix of monetary and climate policy. *Energy Economics*, 103, 105531. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105531>
29. Cheon, A., & Urpelainen, J. (2013). How do Competing Interest Groups Influence Environmental Policy? The Case of Renewable Electricity in Industrialized Democracies, 1989–2007. *Political Studies*, 61(4), 874–897.
<https://doi.org/10.1111/1467-9248.12006>
30. Chiappinelli, O., Gerres, T., Neuhoff, K., Lettow, F., de Coninck, H., Felsmann, B., Joltreau, E., Khandekar, G., Linares, P., Richstein, J., Śniegocki, A., Stede, J., Wyns, T., Zandt, C., & Zetterberg, L. (2021). A green COVID-19 recovery of the EU basic materials sector: Identifying potentials, barriers and policy solutions. *Climate Policy*, 21(10), 1328–1346. <https://doi.org/10.1080/14693062.2021.1922340>
31. Crow, D. A., Albright, E. A., & Koebele, E. (2017). Evaluating Informational Inputs in Rulemaking Processes: A Cross-Case Analysis. *Administration & Society*, 49(9), 1318–1345. <https://doi.org/10.1177/0095399715581040>
32. Culhane, T., Hall, G., & Roberts, J. T. (2021). Who delays climate action? Interest groups and coalitions in state legislative struggles in the United States. *Energy Research & Social Science*, 79, 102114. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102114>

33. D'Amato, D., Korhonen, J., & Toppinen, A. (2019). Circular, Green, and Bio Economy: How Do Companies in Land-Use Intensive Sectors Align with Sustainability Concepts? *Ecological Economics*, 158, 116–133.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.12.026>
34. Davidovic, D., & Harring, N. (2020). Exploring the cross-national variation in public support for climate policies in Europe: The role of quality of government and trust. *Energy Research & Social Science*, 70, 101785.
<https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101785>
35. Davidsen, C., & Graham, D. (2014). Newspaper Reporting on Climate Change, Green Energy and Carbon Reduction Strategies across Canada 1999–2009. *American Review of Canadian Studies*, 44(2), 151–168.
<https://doi.org/10.1080/02722011.2014.914047>
36. Dehler-Holland, J., Schumacher, K., & Fichtner, W. (2021). Topic Modeling Uncovers Shifts in Media Framing of the German Renewable Energy Act. *Patterns*, 2(1), 100169. <https://doi.org/10.1016/j.patter.2020.100169>
37. Dolge, K., & Blumberg, D. (2021). Economic growth in contrast to GHG emission reduction measures in Green Deal context. *Ecological Indicators*, 130, 108153.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021.108153>
38. Drela, K. (2021). Harnessing solar energy and green hydrogen – the energy transition. *Procedia Computer Science*, 192, 4942–4951.
<https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.09.272>
39. Eberl, J.-M., Tolochko, P., Jost, P., Heidenreich, T., & Boomgaarden, H. G. (2020). What's in a post? How sentiment and issue salience affect users' emotional reactions on Facebook. *Journal of Information Technology & Politics*, 17(1), 48–65.
<https://doi.org/10.1080/19331681.2019.1710318>
40. Edvardsson Björnberg, K. (2013). Rational climate mitigation goals. *Energy Policy*, 56, 285–292. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.12.057>
41. Eikeland, P. O. (2012). *EU Energy Policy Integration—Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*. <https://www.fni.no/getfile.php/132050-1469870053/Filer/Publikasjoner/FNI-R1312.pdf>
42. Euroopa Keskkonnaagentuur. (2020, november 23). *Climate change policies—European Environment Agency*. <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/policy-context>

43. Euroopa Komisjon. (s.a.). *Euroopa roheline kokkulepe*. Euroopa Komisjon - European Commission. Salvestatud 4. jaanuar 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_et
44. Euroopa Komisjon. (2019, detsember 11). *The European Green Deal*. European Commission - European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691
45. Euroopa Komisjon. (2021a). *Special Eurobarometer 513. Climate Change*. https://ec.europa.eu/clima/system/files/2021-07/report_2021_en.pdf
46. Euroopa Komisjon. (2021b). *KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE „Eesmärk 55“: ELi 2030. Aasta kliimaeesmärgi saavutamise teel kliimanetraalsuseni*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=DA>
47. Falcone, P. M., Imbert, E., Sica, E., & Morone, P. (2021). Towards a bioenergy transition in Italy? Exploring regional stakeholder perspectives towards the Gela and Porto Marghera biorefineries. *Energy Research & Social Science*, 80, 102238. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102238>
48. Fiorino, D. J. (2014). The green economy: Mythical or meaningful? *Policy Quarterly*, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.26686/pq.v10i1.4480>
49. Fragkos, P., Fragkiadakis, K., Sovacool, B., Paroussos, L., Vrontisi, Z., & Charalampidis, I. (2021). Equity implications of climate policy: Assessing the social and distributional impacts of emission reduction targets in the European Union. *Energy*, 237, 121591. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.121591>
50. Fukuzawa, R. (2012). Climate change policy to foster pollution prevention and sustainable industrial practices – A case study of the global nickel industry. *Minerals Engineering*, 39, 196–205. <https://doi.org/10.1016/j.mineng.2012.07.011>
51. Ganowski, S., & Rowlands, I. H. (2020). Read all about it! Comparing media discourse on energy storage in Canada and the United Kingdom in a transition era. *Energy Research & Social Science*, 70, 101709. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101709>
52. Ge, Y., & Zhi, Q. (2016). Literature Review: The Green Economy, Clean Energy Policy and Employment. *Energy Procedia*, 88, 257–264. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2016.06.159>

53. Georgeson, L., Caprotti, F., & Bailey, I. (2014). „IT’S ALL A QUESTION OF BUSINESS“: INVESTMENT IDENTITIES, NETWORKS AND DECISIONMAKING IN THE CLEANTECH ECONOMY. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 96(3), 217–229.
54. Gibbs, D., & O’Neill, K. (2014). The green economy, sustainability transitions and transition regions: A case study of Boston. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 96. <https://doi.org/10.1111/geob.12046>
55. Gouda, S., Kerry, R. G., Das, G., Paramithiotis, S., Shin, H.-S., & Patra, J. K. (2018). Revitalization of plant growth promoting rhizobacteria for sustainable development in agriculture. *Microbiological Research*, 206, 131–140. <https://doi.org/10.1016/j.micres.2017.08.016>
56. Gullberg, A. T. (2008). Lobbying friends and foes in climate policy: The case of business and environmental interest groups in the European Union. *Energy Policy*, 36(8), 2964–2972. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2008.04.016>
57. Hainsch, K., Löffler, K., Burandt, T., Auer, H., Crespo del Granado, P., Pisciella, P., & Zwickl-Bernhard, S. (2022). Energy transition scenarios: What policies, societal attitudes, and technology developments will realize the EU Green Deal? *Energy*, 239, 122067. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.122067>
58. Hall, N. L., & Taplin, R. (2008). Room for climate advocates in a coal-focused economy? NGO influence on Australian climate policy. *Australian Journal of Social Issues*, 43(3), 359–379. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2008.tb00108.x>
59. Hatton, T. J. (2021). Public opinion on immigration in Europe: Preference and salience. *European Journal of Political Economy*, 66, 101969. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101969>
60. Holmes, D., Garas, B., & Richardson, L. M. (2022). Australian Newspaper Framing of Renewables: The Case of Snowy Hydro 2.0. *Environmental Communication*, 16(1), 23–42. <https://doi.org/10.1080/17524032.2021.1958891>
61. IPCC. (2021). *IPCC, 2021: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S. L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M. I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T. K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu and B. Zhou (eds.)]. Cambridge University Press. In Press.

62. Irvin, R. A., & Stansbury, J. (2004). Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? *Public Administration Review*, 64(1), 55–65.
63. Jakob, M., Steckel, J. C., Jotzo, F., Sovacool, B. K., Cornelsen, L., Chandra, R., Edenhofer, O., Holden, C., Löschel, A., Nace, T., Robins, N., Suedekum, J., & Urpelainen, J. (2020). The future of coal in a carbon-constrained climate. *Nature Climate Change*, 10, 704–707. <https://doi.org/10.1038/s41558-020-0866-1>
64. Jeswani, H. K., Wehrmeyer, W., & Mulugetta, Y. (2008). How warm is the corporate response to climate change? Evidence from Pakistan and the UK. *Business Strategy and the Environment*, 17(1), 46–60. <https://doi.org/10.1002/bse.569>
65. Juszczak, O., Juszczak, J., Juszczak, S., & Takala, J. (2022). Barriers for Renewable Energy Technologies Diffusion: Empirical Evidence from Finland and Poland. *Energies*, 15(2). Scopus. <https://doi.org/10.3390/en15020527>
66. Jänicke, M. (2012). “Green growth”: From a growing eco-industry to economic sustainability. *Energy Policy*, 48, 13–21. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.04.045>
67. Kammerer, M., & Ingold, K. (2021). Actors and issues in climate change policy: The maturation of a policy discourse in the national and international context. *Social Networks*. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2021.08.005>
68. Keemiatööstuse TOP: Võitja jaoks oli eelmine aasta nagu eksam. (2021, november 18). *Äripäev*. <https://www.aripaev.ee/uudised/2021/11/18/keemiatööstuse-top-voitja-jaoks-oli-eelmine-aasta-nagu-eksam>
69. Keskkonnaministeerium. (2021, november 25). *Valitsus kiitis heaks seisukohad Euroopa Liidu kliimaettepanekute kohta*. <https://envir.ee/uudised/valitsus-kiitis-heaks-seisukohad-euroopa-liidu-kliimaettepanekute-kohta>
70. Kilpeläinen, S., Aalto, P., Toivanen, P., Lehtonen, P., & Holttinen, H. (2019). How to Achieve a More Resource-Efficient and Climate-Neutral Energy System by 2030? Views of Nordic Stakeholders. *Review of Policy Research*, 36(4), 448–472. <https://doi.org/10.1111/ropr.12347>
71. *Kuidas EL rohepöörde saavutab?* (2021, november 10). <https://www.consilium.europa.eu/et/infographics/fit-for-55-how-the-eu-delivers-the-green-transition/>
72. Kuosmanen, T., Zhou, X., & Dai, S. (2020). How much climate policy has cost for OECD countries? *World Development*, 125, 104681. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104681>

73. Lam, J. C. K., Cheung, L. Y. L., Wang, S., & Li, V. O. K. (2019). Stakeholder concerns of air pollution in Hong Kong and policy implications: A big-data computational text analysis approach. *Environmental Science & Policy*, 101, 374–382. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2019.07.007>
74. Littlewood, D., Decelis, R., Hillenbrand, C., & Holt, D. (2018). Examining the drivers and outcomes of corporate commitment to climate change action in European high emitting industry. *Business Strategy and the Environment*, 27(8), 1437–1449. <https://doi.org/10.1002/bse.2194>
75. Loiseau, E., Saikku, L., Antikainen, R., Droste, N., Hansjürgens, B., Pitkänen, K., Leskinen, P., Kuikman, P., & Thomsen, M. (2016). Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*, 139, 361–371. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.08.024>
76. Lorenzoni, I., Nicholson-Cole, S., & Whitmarsh, L. (2007). Barriers perceived to engaging with climate change among the UK public and their policy implications. *Global Environmental Change*, 17(3), 445–459. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2007.01.004>
77. Luyet, V., Schlaepfer, R., Parlange, M. B., & Buttler, A. (2012). A framework to implement Stakeholder participation in environmental projects. *Journal of Environmental Management*, 111, 213–219. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2012.06.026>
78. MacArthur, J. L., Hoicka, C. E., Castleden, H., Das, R., & Lieu, J. (2020). Canada's Green New Deal: Forging the socio-political foundations of climate resilient infrastructure? *Energy Research & Social Science*, 65, 101442. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101442>
79. Maggioni, E., Nelson, H., & Mazmanian, D. A. (2012). Industry Influence in Stakeholder-Driven State Climate Change Planning Efforts. *Policy Studies Journal*, 40(2), 234–255. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2012.00451.x>
80. Maisonnave, H., Pycroft, J., Saveyn, B., & Ciscar, J.-C. (2012). Does climate policy make the EU economy more resilient to oil price rises? A CGE analysis. *Energy Policy*, 47, 172–179. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.04.053>
81. Mannarini, T., Fedi, A., & Trippetti, S. (2010). Public involvement: How to encourage citizen participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20(4), 262–274. <https://doi.org/10.1002/casp.1030>

82. Marques, A. C., & Fuinhas, J. A. (2012). Is renewable energy effective in promoting growth? *Energy Policy*, 46, 434–442. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.04.006>
83. McGlade, C., & Ekins, P. (2015). The geographical distribution of fossil fuels unused when limiting global warming to 2 °C. *Nature*, 517(7533), 187–190. <https://doi.org/10.1038/nature14016>
84. *Metsa- ja puidusektori sotsiaalmajandusliku mõju analüüs*. (2020). 44.
85. Miniard, D., & Attari, S. Z. (2021). Turning a coal state to a green state: Identifying themes of support and opposition to decarbonize the energy system in the United States. *Energy Research & Social Science*, 82, 102292. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102292>
86. Moora, E. (2022, veebruar 2). Eesti ja „Eesmärk 55“ laupkokkupuõrget õnnestus vältida. Pääsesime riivakaga. *Eesti Ekspress*. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/95786515/eesti-ja-eesmark-55-laupkokkupõrget-õnnestus-valtida-paasesime-riivakaga>
87. Niemets, K., Kravchenko, K., Kandyba, Y., Kobylín, P., & Morar, C. (2021). World cities in terms of the sustainable development concept. *Geography and Sustainability*, 2(4), 304–311. <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2021.12.003>
88. Nishitani, K., Nguyen, T. B. H., Trinh, T. Q., Wu, Q., & Kokubu, K. (2021). Are corporate environmental activities to meet sustainable development goals (SDGs) simply greenwashing? An empirical study of environmental management control systems in Vietnamese companies from the stakeholder management perspective. *Journal of Environmental Management*, 296, 113364. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.113364>
89. Oei, P.-Y., Hermann, H., Herpich, P., Holtemöller, O., Lünenbürger, B., & Schult, C. (2020). Coal phase-out in Germany – Implications and policies for affected regions. *Energy*, 196, 117004. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2020.117004>
90. Packalen, T., Kärkkäinen, L., & Toppinen, A. (2017). The future operating environment of the Finnish sawmill industry in an era of climate change mitigation policies. *Forest Policy and Economics*, 82, 30–40. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2016.09.017>
91. *Pakett „Eesmärk 55“*. (2021, detsember 22). <https://www.consilium.europa.eu/et/policies/green-deal/eu-plan-for-a-green-transition/>

92. Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. (1989). *Blueprint For a Green Economy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315070223>
93. Pollitt, H., Alexandri, E., Chewprecha, U., & Klaassen, G. (2015). Macroeconomic analysis of the employment impacts of future EU climate policies. *Climate Policy*, 15(5), 604–625. <https://doi.org/10.1080/14693062.2014.953907>
94. Reed, M. S. (2008). Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation*, 141(10), 2417–2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>
95. Rhodes, E., Axsen, J., & Jaccard, M. (2014). Does effective climate policy require well-informed citizen support? *Global Environmental Change*, 29, 92–104. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.09.001>
96. Ringel, M., Bruch, N., & Knodt, M. (2021). Is clean energy contested? Exploring which issues matter to stakeholders in the European Green Deal. *Energy Research & Social Science*, 77, 102083. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102083>
97. Ringel, M., & Knodt, M. (2018). The governance of the European Energy Union: Efficiency, effectiveness and acceptance of the Winter Package 2016. *Energy Policy*, 112, 209–220. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.09.047>
98. Rivas, S., Urraca, R., Bertoldi, P., & Thiel, C. (2021). Towards the EU Green Deal: Local key factors to achieve ambitious 2030 climate targets. *Journal of Cleaner Production*, 320, 128878. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128878>
99. Rivers, N. (2010). Impacts of climate policy on the competitiveness of Canadian industry: How big and how to mitigate? *Energy Economics*, 32(5), 1092–1104. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2010.01.003>
100. Rohepööre. (s.a.). Salvestatud 4. jaanuar 2022, https://ec.europa.eu/reform-support/what-we-do/green-transition_et
101. Rountree, V., & Baldwin, E. (2018). State-Level Renewable Energy Policy Implementation: How and Why Do Stakeholders Participate? *Frontiers in Communication*, 3, 6. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2018.00006>
102. Scheelhaase, J., Gelhausen, M., & Maertens, S. (2021). How would ambitious CO2 prices affect air transport? *Transportation Research Procedia*, 52, 428–436. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2021.01.050>
103. Simpson, G., & Clifton, J. (2014). Picking winners and policy uncertainty: Stakeholder perceptions of Australia's Renewable Energy Target. *Renewable Energy*, 67, 128–135. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2013.11.038>

104. Skoczkowski, T., Bielecki, S., Kochański, M., & Korczak, K. (2020). Climate-change induced uncertainties, risks and opportunities for the coal-based region of Silesia: Stakeholders' perspectives. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 35, 460–481. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.06.001>
105. Sonnberger, M., Ruddat, M., Arnold, A., Scheer, D., Poortinga, W., Böhm, G., Bertoldo, R., Mays, C., Pidgeon, N., Poumadère, M., Steentjes, K., & Tvinnereim, E. (2021). Climate concerned but anti-nuclear: Exploring (dis)approval of nuclear energy in four European countries. *Energy Research & Social Science*, 75, 102008. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102008>
106. Sõrmus, R. (2020, mai 13). *Euroopa Liidu 2030. Aasta kliiamaesmärkide suurendamine pole realistlik – EPKK*. <https://epkk.ee/euroopa-liidu-kliiamaesmarkide-suurendamine-pole-realistlik/>
107. Zawadzki, S. J., Vrieling, L., & van der Werff, E. (2022). What influences public acceptability of sustainable energy policies? The crucial role of funding and who benefits. *Energy Research & Social Science*, 87, 102468. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102468>
108. Zerva, A., Georgios, T., Grigoroudis, E., & Arabatzis, G. (2018). Perceived citizens' satisfaction with climate change stakeholders using a multicriteria decision analysis approach. *Environmental Science and Policy*, 82, 60–70. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2018.01.008>
109. Zhai, X., An, Y., Shi, X., & Liu, X. (2022). Measurement of green transition and its driving factors: Evidence from China. *Journal of Cleaner Production*, 335, 130292. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.130292>
110. Zhang, C.-Y., Yu, B., Chen, J.-M., & Wei, Y.-M. (2021). Green transition pathways for cement industry in China. *Resources, Conservation and Recycling*, 166, 105355. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105355>
111. Zhang, S., & Zhu, D. (2020). Have countries moved towards sustainable development or not? Definition, criteria, indicators and empirical analysis. *Journal of Cleaner Production*, 267, 121929. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121929>
112. Tammiste, L. (2021). Mis see rohepööre oma olemuselt on? *Riigikogu Toimetised*, 44, 25–34.
113. Teatmik.ee. (2021). *Teatmik.ee*. <https://www.teatmik.ee/et>
114. ten Brink, P., Mazza, L., Badura, T., Kettunen, M., & Withana, S. (2012). *Nature and its role in the transition to a green economy. The Economics of*

- Ecosystems and Biodiversity (TEEB)*. <http://www.teebweb.org/wp-content/uploads/2013/04/Nature-Green-Economy-Full-Report.pdf>
115. Thomas, C. S. (s.a.). *Interest group | Definition, Examples, Types, Politics, & Facts | Britannica*. Salvestatud 6. veebruar 2022, <https://www.britannica.com/topic/interest-group>
 116. Thomas, M., DeCillia, B., Santos, J. B., & Thorlakson, L. (2022). Great expectations: Public opinion about energy transition. *Energy Policy*, 162, 112777. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112777>
 117. Turner, K., Race, J., Alabi, O., Katris, A., & Swales, J. K. (2021). Policy options for funding carbon capture in regional industrial clusters: What are the impacts and trade-offs involved in compensating industry competitiveness loss? *Ecological Economics*, 184, 106978. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.106978>
 118. Umit, R., & Schaffer, L. M. (2020). Attitudes towards carbon taxes across Europe: The role of perceived uncertainty and self-interest. *Energy Policy*, 140, 111385. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111385>
 119. UNEP. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication—A Synthesis for Policy Makers*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf
 120. UNEP. (2021, oktoober 25). *Emissions Gap Report 2021: The Heat Is On – A World of Climate Promises Not Yet Delivered*. UNEP - UN Environment Programme. <http://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2021>
 121. Vesa, J., Gronow, A., & Ylä-Anttila, T. (2020). The quiet opposition: How the pro-economy lobby influences climate policy. *Global Environmental Change*, 63, 102117. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102117>
 122. Wagner, P. M., Ocelík, P., Gronow, A., Ylä-Anttila, T., Schmidt, L., & Delicado, A. (2021). Network ties, institutional roles and advocacy tactics: Exploring explanations for perceptions of influence in climate change policy networks. *Social Networks*. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2021.11.008>
 123. Warntjen, A. (2012). Measuring salience in EU legislative politics. *European Union Politics*, 13(1), 168–182. <https://doi.org/10.1177/1465116511428495>
 124. Wei, Y., Gong, P., Zhang, J., & Wang, L. (2021). Exploring public opinions on climate change policy in „Big Data Era“—A case study of the European Union Emission Trading System (EU-ETS) based on Twitter. *Energy Policy*, 158, 112559. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112559>

125. Yamazaki, A. (2017). Jobs and climate policy: Evidence from British Columbia's revenue-neutral carbon tax. *Journal of Environmental Economics and Management*, 83, 197–216. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.03.003>
126. Yunus, S., Eljido-Ten, E., & Abhayawansa, S. (2020). Impact of stakeholder pressure on the adoption of carbon management strategies: Evidence from Australia. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-04-2019-0135>

Lisad

Lisa A

Ülevaade varasematest empiirilistest töödest

Autor	Riik ja uuringuaasta	Metoodika	Vaadeldud huvirühmad	Olulisem järeldus
Vesa et al. (2020)	Soome (2013–2017)	Küsitlus, meediaanalüüs, regressioonanalüüs	Energiaintensiivsed, kütuse, energia, metsatööstuse ja põllumajandus ettevõtted, paremäärmuslikud erakonnad.	Karmima kliimapoliitika vastu, seavad esikohale majanduse konkurentsivõime ja majanduskasvu.
Boussalis & Coan (2016)	USA (1998–2013)	Tekstikaevandamine (LDA)	Tööstuse rahastatud mõttekojad	Seavad küsimuse alla kliimamuutused ja seega kliimapoliitika.
Fukuzawa (2012)	Austraalia (2008)	Mitme-kriteeriumi hindamise meetod	Metallurgiatööstus	Lihtsam maksta keskkonnakulude eest, kui muuta tehnoloogiat.
Rhodes et al. (2014)	Briti Columbia (Kanada provints) (2013)	Küsitlus	Üksikisikud (kodanikud)	Suurem toetus energiatõhususele, transpordikütuste süsinikusisalduse vähendamisele, roheenergia regulatsioonidele. Väiksem toetus süsinikumaksule.
Maggioni et al. (2012)	USA (1997–2007)	Regressioonanalüüs	Tööstussektor, kommunaalteenused, poliitikud	Tööstussektori esindajate suurenemine kliimameetmete väljatöötamisel vähendab kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgi. Kommunaalteenuste osatähtsus majandusest suurendab eesmärgi. Kuberneri parteilisus ei mõjuta eesmärgi.

Eikeland (2012)	Euroopa Liit (2007–2009)	Intervjuud ja huvirühmade dokumentide manuaalne analüüs	Liikmesriikide valitused, EL-i institutsioonid, VVO-d (eraldi tööstust ja valitsusväliseid keskkonnaorganisatsioone (ENGO)). Tööstus jaguneb energiatarbijateks ja tootjateks.	Energiatarbijad tahavad odavat elektrit, tootjad tahavad kõrget hinda, kuid siiski pidades silmas sealjuures nõudlust. Keskkonnaühenduste jaoks on oluline energiatõhusus ja energiasääst, mis eeldavad kõrget elektrihiina, kasutatavate lahenduste mõju peab aga olema keskkonnale minimaalne. ELi taastuvenergia eesmärkide poolt on keskkonnaühendused, taastuvenergiatootjad. Tarbijad kartuses, et energiahinnad lähevad taastuvenergia eesmärkide seadmisel üles, ei näidanud üles see-eest nii suurt toetust plaani vastu. Ühtne toetav arvamus organisatsioonide vahel esines Euroopa Liidu energiatõhususe poliitikas.
Skoczkowski et al. (2020)	Sileesia, Poola (2016?)	Intervjuud	Tööstus/ettevõtted, finantssektor, valitsus koos selle asutustega, R&D asutused ja ENGO-d.	Kliimamuutuste ja kliimapoliitika rakendamisel näeb enim võimalusi ENGO-d ja kõige vähem tööstus. Taastuvenergia ressursside laiemat rakendamist näevad väga olulise võimalusena pea kõik huvirühmad, v.a tööstus. R&D ja ametiasutused näevad väga olulise võimalusena ka tarkvõrgu arendamist. Karmima Euroopa Liidu kliimapoliitika osas joonistub välja selge lõhe tööstuse ja ENGO-de vahel, neist esimene tajub seda selge riskina, teine aga võimalusena. Tööstus sooviks erinevalt teistest huvirühmadest Euroopa Liidu kliimapoliitikast veidi kõrvale kalduda. Finantsiliste vahendite nappust söest väljumisel hindavad riskina kõige enam just ENGO-d, samas kui tuumaenergia kasutamist tuumaenergia kasutusele võtu hilinemist tajutakse riskina. Vastupidise hinnangu on andnud aga tööstus, kes näeb seda kui võimalust.
Simpson & Clifton (2014)	Austraalia (2012)	Huvirühmade dokumentide manuaalne analüüs	Huvirühmad kategoriseeriti kuueks: tööstusharu ühendusteks ja ettevõteteks, mis on roheenergia suunitlusega; tööstusharu ühendusteks ja ettevõteteks,	Vaadeldud on seisukohti riikliku taastuvenergia eesmärgi (RET) osas. Ükshäälne toetus RET-i poolt oli nii taastuvenergia suunitlusega tööstusel kui ka ENGO-del, enim seisis RET plaani vastu tööstusharu ühendused ja ettevõtted, mis on suure energia tarbimise ja eeskätt fossiilenergiapõhised. Enamus huvirühmadest nõudsid

			mis on suure energia tarbimise ja fossiilenergiapõhised; tööstusharu ühendusteks ja ettevõteteks, mis on eelneva kahe grupi segu; ENGO-deks; individuaalseteks (tavakodanik, energia konsultant, akadeemilise taustaga) ja muuks (valitsus, mõttekojad jne).	2020. aastaks seatud eesmärgi säilitamist, vaid 17% soovis seda karmistada. Karmistamise poolt olid ENGO-d ja taastuvenergia suunitlusega tööstusettevõtted. RET eesmärgi kaotamise idee ei leidnud märkimisväärset toetust ja seda ka tööstuse huvirühma seas. Huvirühmade huvid kattusid aga poliitika järjepidevuse ja kohandamise küsimuses, leides, et ebamäärane protsess tooks endaga kaasa vaid teadmatust, mistõttu korrektuuride tegemiseks olev aeg peab olema läbimõeldud ja mitte liiga tihe.
Falcone et al. (2021)	Itaalia (2014–2019)	Intervjuud ja võtmesõnade baasil dokumentide sisuanalüüs	Riiklik-globaalne ja valitsusväline organisatsioon-institutsioon (IGO-d või siseriiklikud) abil.	Energia üleminekut biokütustele (taastuvenergiale) toetasid enim riiklikud VVO-d.
Kammerer & Ingold (2021)	Šveits (2007–2017)	DNA analüüs ajakirjandusartiklite alusel	Majandust toetav koalitsioon (ettevõtted, tööstus, parempoolsed erakonnad jne). Keskkonna suunitlusega koalitsioon: kodanikuühendused, ENGO-d, vasakpoolsed erakonnad, riiklikud asutused (keskkonnaministeerium jne), kohalikud ametiasutused.	Mida spetsiifilisemaks kujuneb kliimapoliitika, seda rohkem hakkavad huvirühmad seisukohtade osas lõhenema.
Ringel et al. (2021)	Euroopa Liit (2019–2020)	Küsitlus ja võtmesõnade baasil dokumentide sisuanalüüs	Tööstus, vabaühendused, mõttekojad ja hübriid huvirühmad (koosneb esimesest kahest), üksikisikud.	Suuremat keskendumist on oodata huvirühmadelt energiatõhususe raamistiku edasiarendamisele, vähem taastuvenergia omale.

Märkus: ? tähendab, et asjaolu pole üheselt kindel.

Allikas: Autori koostatud Boussalis ja Coan (2016), Eikeland (2012), Falcone et al. (2021), Fukuzawa (2012), Kammerer ja Ingold (2021), Maggioni et al. (2012), Rhodes et al. (2014), Simpson ja Clifton (2014), Skoczowski et al. (2020), Vesa et al. (2020), Wagner et al. (2021) põhjal

Lisa B

Valimisse kuuluvad ettevõtted ja katuseorganisatsioonid sektorite lõikes

Sektor	Kaks olulisemat katuseorganisatsiooni	Ettevõtted
Elektri- ja energiatööstus Tegevusvaldkond: Elektrienergia tootmine, elektrienergia müük, gaasitootmine, gaasimüük magistraalvõrkude kaudu, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine.	- Eesti Jõujaamade ja Kaugkütte Ühing - Eesti Elektritööstuse Liit	- Adven Eesti AS - Aktsiaselts Anne Soojus (Gren Eesti AS) - Aktsiaselts Tartu Keskkatlamaja (Gren Eesti AS) - Baltic Energy Partners OÜ - Inter Rao Eesti OÜ - Eesti Energia AS - Eesti Gaas - Elektrum OÜ - Enefit Wind OÜ - Gren Eesti AS - OÜ Graanul Energia (Graanul Invest) - OÜ Viljandi Energiabaas - Scener OÜ - Silpower Aktsiaselts 220 Energia OÜ
Keemiatööstus Tegevusvaldkond: Äripäeva keemiatööstuse TOP 100 aastal 2020	- Eesti Keemiatööstuse Liit - Eesti Plastitööstuse Liit	- Aktsiaselts Tikkurila - AS VNK - Akzo Noel Baltics AS - Chemi-Pharm OÜ - Eastman Specialties OÜ - Eurobio Lab OÜ - Eskaro AS - Henkel Balti Operations OÜ - Icosagen Cell Factory OÜ - Interchemie Werken De Adelaar Eesti AS - KKT Oil OÜ - NPM Silmet OÜ - Osühing Krimelte Tallinna Farmaatsiatehase AS - Viru Keemia Grupp AS
Metsa- ja puidutööstus Tegevusvaldkond: puidutöötlemine, puit- ja	- Eesti Metsa- ja Puidutööstuse Liit - Eesti Erametsaliit	- Aktsiaselts Barrus - Aktsiaselts Estonian Cell - Aktsiaselts RAIT

korktoodete tootmine, paberi ja paberitoodete tootmine, metsamajandus, metsavarumine.		• Aktsiaselts TOFTAN • Aktsiaselts Technomar&Adrem • Aktsiaselts Viljandi Aken ja Uks • AS Palmako • "Horizon" Tselluloosi ja Paberi Aktsiaselts • JELD-WEN Eesti AD • Osühing Puidukoda • OÜ Combiwood • OÜ Lasita Maja • Stora Enso Eesti AS • Thermory AS • UPM-Kymmene Otepää OÜ
Transpordi- ja logistikasektor Tegevusvaldkond: veondus ja laondus	• Eesti Logistika ja Ekspedeerimise Assotsiatsioon • Eesti Rahvusvaheliste Autovedajate Assotsiatsioon	• Aktsiaselts Eesti Post • Aktsiaselts Tallinna Linnatransport • AS Smarten Logistics • AS Tallinna Sadam • AS Tallink Grupp • CF&S Estonia OÜ • EcoSped OÜ • DHL Logistics Estonia • DSV Estonia AS • Hansa Shipping AS • MSC Eesti Aktsiaselts • Ookeani Konteinervedude Osühing • Regional Jet OÜ • SmartLynx Airlines Estonia OÜ • Transgroup Systems OÜ
Masina- ja metallitööstus Tegevusvaldkond: metallitootmine (v.a masinad ja seadmed), arvutite, elektroonika- ja optikaseadmete tootmine, elektriseadmete tootmine, mujal liigitamata masinate ja seadmete tootmine.	• Eesti Elektroonikatööstuse Liit • Eesti Masinatööstuse Liit	• ABB Aktsiaselts • Aktsiaselts Eolane Tallinn • Aktsiaselts Konesko • Aktsiaselts Metaprint • AS Glamox • AS Hanza Mechanics Tartu • Ericsson Eesti Aktsiaselts • Enics Eesti Aktsiaselts • FLIR Systems Estonia OÜ • Fotaco Estonia OÜ • LEAB Eesti OÜ • NOTE Pärnu OÜ

		• Prysman Group Baltics AS • Ruukki Products AS • Scanfil Osaühing
--	--	--

Allikas: Autori koostatud teatmik.ee (2021) andmebaasi ja Äripäeva keemiatööstuse TOP (2021) põhjal

Lisa C

Võtmesõnade tabel

Võtmesõnade rühm	Võtmesõnad
Süsinikuneutraalsus inglise keeles 11 eesti keeles 8	<i>carbon neutrality decarboni?ation (? - tähendab s või z) carbon border adjustment mechanism CBAM emission trading system ETS carbon trade carbon sink carbon neutral (carbon või või GHG või CO₂) reduction climate neutrality</i> süsinik(u)neutraal* dekarboniseeri* (süsiniku) piirimee* heitkoguste* kauplemis* süsteem* HKS süsinikukaubandus* (süsiniku või KHG või CO ₂) vähendam* kliimaneutraal*
Ringmajandus inglise keeles 12 eesti keeles 10	<i>waste recycl* circular economy reuse* re-us* reusing Circular Plastics Alliance eco-design by-product byproduct remanufact* re-manufact*</i> jäätme* ringlussevõt* sorteerim* ringmajandus* taaskasut* Ringseplasti Lii* ökodisain* kõrvalsaadus* kõrvalprodukt ümbertöö*
Juhtimine inglise keeles 20 eesti keeles 20	<i>climate law climate pact climate target national target* national objectives binding target* binding measures governance coordination national energy and climate plans NECP sanction* (-s; -ing) (non) compliance adaption strategy industrial strategy methane strategy chemicals strategy blue economy strategy environment action programme zero pollution (action plan või ambition) Raw Materials Alliance</i> kliimaseadus* kliimapakt* kliimaeesmärk* riik* eesmärk* siduv* eesmärk* siduv* mee* valitse* koordine* riiklik* energia- ja kliimakava* REKK sanktsioon* järgima* kohanemisstrateegia* tööstusstrateegia* metaanistrateegia* kemikaalistrateegia* meremajanduse strateegia* keskkonnaala* tegevusprogramm* nullsaaste tegevuskava* Toorainematerjalide Lii*
Energiaturg inglise keeles 10 eesti keeles 12	<i>security of supply supply of security import dependenc* internal energy market infrastructure energy system integration Trans-European Networks for Energy TEN-E energy security reliability energy needs energy demand</i> varustuskindlus* impordi* sõltuvus* energiaturg* taristu* infrastruktuur* energiavõrk* võrk* lõimi* energiasüsteem* energiajulgeolek* usald* energianõudlus* energiavajadus*

Taastuenergia inglise keeles 19 eesti keeles 27	<i>renewable energ*</i> (-y; -ies) <i>renewables</i> <i>statistic* transfer</i> <i>heating</i> <i>cooling</i> <i>European Energy Certificate</i> <i>alternative energ</i> (-y; -ies) <i>hydro</i> (energy või power) <i>solar</i> (energy või power või farm* või panel* või array) <i>ethanol</i> <i>geothermal energy</i> <i>wave power</i> <i>wind</i> (energy või power või farm* või turbine*) <i>biomass</i> <i>alternative fuel</i> <i>green</i> (energy või power või electricity) <i>clean energy</i> <i>energy transition</i> <i>energy revolution</i> taastuenerg* statist* kaubandus* *küt* jahut* energia sertifikaat* alternatiiv* energia allika* hüdroenergia* päikeseenergia* päikeseapar* päikeseelektrijaam* päikesepaneel* päikeseplatari* tuuleenergia* tuuleapar* tuulik* bioenergia* biokütus* bioetanool* biomass* laineenergia* alternatiivkütus* rohe* energia* rohe* elekt* puh* elekt* taastuenergiat üleminet* energia* üleminet* energia revolutsioon*
Energiasalvestid inglise keeles 6 eesti keeles 6	<i>storage</i> <i>Battery Alliance</i> <i>batter*</i> (-y; -ies) <i>accumulator*</i> (-s) <i>European Clean Hydrogen Alliance</i> <i>hydrogen</i> salvest* Patareide Lii* aku* patarei* Puhta Vesiniku Lii* vesinik*
Energiatõhusus inglise keeles 17 eesti keeles 15	<i>energy efficien*</i> <i>energy saving</i> <i>Energy Efficiency Directive</i> <i>Energy Efficiency Obligation*</i> <i>EED</i> <i>Article 7</i> <i>energy efficiency target</i> <i>Article 3</i> <i>energy management</i> <i>meter*(-ing)</i> <i>sectoral target</i> <i>building efficiency</i> <i>building sector</i> <i>renovation wave</i> <i>renovation roadmap</i> <i>refurbishment</i> <i>nearly zero (building)</i> energiatõhusus* energia* kokkuhoid* energiatõhususe* direktiiv* energiatõhususe kohustus artik* 7 energiatõhususe eesmärk artik* 3 energiajuhtim* mõõt* sektor* eesmär* hoonete energiatõhusus* ehitussektor* renoveerimislaine* renoveerim* nullenergiamaa*
Majandusaspektid inglise keeles 32 eesti keeles 34	<i>Just transition mechanism</i> <i>Just transition fund</i> <i>Sustainable Europe Investment Plan</i> <i>Leaving no one behind</i> <i>EU funding</i> <i>national funding</i> <i>technical assistance</i> <i>transition plan</i> <i>requalification</i> <i>workforce</i> <i>competitiveness</i> <i>growth</i> <i>jobs</i> <i>social</i> <i>acceptability</i> <i>financ*</i> (-e; -ing; -ial support) <i>ecological reform</i> <i>fiscal reform</i> <i>green economics</i> <i>economic development</i> <i>cost</i> <i>investment</i> <i>economic opportunity</i> <i>money</i> <i>NextGeneration EU</i> <i>Recovery and Resilience Facility</i> <i>sustainable financ*</i> <i>SURE Social Bonds</i> <i>gains</i> <i>skills</i> <i>business model</i> <i>expensive</i> õigla* üleminet* õiglase üleminetku fond* investeerimiskava* kedagi ei tohi jätta kõrvale (EL-i) rahast* (rii*) rahast* tehnil* abi üleminetku plaan* ümberõp* ümberkvalifitseeri* tööõu* konkurentsivõime* kasv* töö* sotsiaal* vastuvõetav* finantseeri* ökoloogili* reform* fiskaal* reform* rohemajandus* kulu* majandusareng* investeerim* majandus* võimalus* raha* taastekava* taasterahastu* vastupidavusraha* jätkusuutlik* rahandus* TERA rahastu* kasu oskus* ärimudel* kalli*
Tehnoloogia ja innovatsioon inglise keeles 7 eesti keeles 8	<i>research</i> <i>R&D</i> <i>research and development</i> <i>innovation</i> <i>innovative</i> <i>Horizon</i> <i>technolog*</i> uurim* teadus* teadus- ja arendustegevus* R&D innovatsioon* innovatiiv* Horisont tehnoloogi*

Märkus:

* - sõna lõpus olles tähendab, et võib järgneda tähti.

* - sõna alguses olles tähendab, et võib eelneeda tähti.

() - tähendavad konteksti või sõnavormi variante.

Allikas: Autori koostatud Ringel et al. (2021), Davidsen & Graham (2014), Holmes et al. (2022), Ganowski & Rowlandsi (2020), D'Amato et al. (2019), Euroopa Komisjon (s.a.) põhjal

Lisa D

Näited huvirühmade seisukohtadest

Organisatsioon	Postitus/sõnavõtt	Analüüsi kaasamine
Adven Eesti AS	"Kas teadsid, et Adven on võtnud eesmärgiks vähendada ühtekokku 200 000 tonni võrra CO ₂ ? See võrdub üle 72 000 keskmise CO ₂ -heitega auto aastase kasutuse või enam kui 70 000 elektriküttega ühepereelamust tekkiva süsiniku jalajäljega. Ole osa selle eesmärgi saavutamisest! Vaadake avatud positsioone: https://adven.com/ee/karjaar-advenis/#toopakumised " - Facebooki postitus	Ei
Eestimaa Looduse Fond	"Lisaks tuleb taastuvenergia kõrval prioriteediks seada energiatõhusus ning analüüsida põhjalikult seni kasutusel olnud meetmeid ja leida uusi võimalusi, kuidas kõige tõhusamalt soovitud tulemuseni jõuda ja erakapitali kaasata" - Kodulehekül	Jah
Viru Keemia Grupp	"Kliima on loodusnähtus, mis ei tunne riigipiire ega poliitikat. Samas saame kliimaga seotud eesmärgi saavutada vaid globaalse riikidevahelise koordineeritud koostööna. Olukord, kus EL-i riikidest on Eesti panustanud kliimaambitsiooni kõige enam, ajal, mil paljud tööstusriigid on heitmeid suurendanud, ei ole jätkusuutlik. Kliimaseadus aitaks deklareerida Eesti kliimaambitsiooni ja positsioone kliimaprobleemi lahendamisel. Lisaks kliimaambitsiooni sõnastamisele on oluline seada selged piirid, millistest põhimõtetest lähtume kohustuste võtmisel ja milline on kohustuste jaotus valdkondade vahel. Kas Sina toetad kliimaseaduse vajalikkust? Jaga enda arvamust kommentaarides." - Facebook'i postitus	Jah
Eestimaa Looduse Fond	"Möödunud nädalal andsid Ida-Viru noored oma ettepanekud õiglase ülemineku (ÕÜ) kava täiendamiseks üle minister Jaak Aabile. Uuri ettepanekuid: https://t.co/oQMGkwQwLh #kliimakogu #minuarvamusloeb #rahvakogu #meieloeme https://t.co/ARGnvW5Ll3 " - Twitteri postitus	Ei

Allikas: Autori koostatud

Lisa E

Intervjuu kava

Teemaplokk	Allikas	Küsimused
Üldisemad seisukohad kliimamuutuste osas	Miniard & Attari, (2021); Vesa et al. (2020)	1) Kuivõrd nõusute väitega, et kliimasoojenemine leiab praegu aset, on probleem ning miks?
	Vesa et al. (2020)	2) Kuivõrd nõustute väitega, et tarbimisharjumused peavad muutuma kliimamuutuste vastu võitlemiseks ja miks Te nii arvate?
Seisukohad Euroopa Liidu kliimapoliitika ja rohepöörde osas	Miniard & Attari, (2021)	3) Kuivõrd toetate Euroopa rohelise kokkuleppe eesmärki muutuda kliimaneutraalseks aastaks 2050 ja miks Te nii arvate?
	Brauers & Oei, (2020)	4) Millised tegurid takistavad ja aitavad kaasa kliimaneutraalsuseni jõudmisele?
	Autor	5) Millised on Teie jaoks olulisemad punktid rohelises kokkuleppes ja pakettis "Eesmärk 55"?
	Ringel et al. (2021); Vesa et al. (2020)	6) Millist rohepööret, kliimapoliitikat vajab Teie hinnangul Euroopa Liit?
	Skoczkowski et al. (2020)	7) Mida näete kliimapoliitika, rohepöörde puhul kõige suurema võimaluse ja riskina/ohuna?
	Vesa et al. (2020)	8) Kuivõrd nõustute väitega, et HKS ei tööta korralikult ja miks?
	Autor	9) Millistele sektoritele peaks või tuleks rakendada HKS?
Majandus	Thomas et al. (2022) ja Vesa et al. (2020)	10) Milline on kliimapoliitika (taastuvenergia laiem kasutuselevõtt jne) mõju majandusele ja majanduskasvule?
	Davidovic & Haring (2020); Rhodes et al. (2014); Umit & Schaffer (2020); Vesa et al. (2020); Ringel et al. (2021)	11) Milliseid finantsmeetmeid on rohepöörde kontekstis vaja rakendada? (Nt uued maksud teatud tegevustele, garantiid, toetused jne.)
Juhtimine	Chiappinelli et al. (2021)	12) Millised takistused on keskkonnasõbraliku tehnoloogia rakendamisel ja mida saab riik nende kõrvaldamiseks ära teha?
	Autor	13) Millised valdkonnad vajavad suuremat Euroopa Liidu või riikide vahelist koordineerimist?
		14) Milliseid muid samme peab riik rohepöörde kontekstis astuma?
Alternatiivsed energiaallikad		15) Mida Te arvate, et peaks tegema, et taastuvenergia tootmine suureneks?
	Miniard & Attari, (2021); Sonnberger et al. (2021)	16) Milline on Teie seisukoht idee osas, et tuumaenergia võiks olla rakendatav energiaallikas Eestis ja olla osa rohepöördest?
Mõjutamine	Wagner et al. (2021)	17) Milline huvigrupp või organisatsioonid on Teie hinnangul kõige mõjukamad kliimapoliitika, rohepöörde kujundamisel?

		18) Milliseid taktikaid kasutate kliimapoliitika mõjutamiseks? Siseringi meetodid <i>Lobitöö</i> – (mitte)ametlikud kontaktid erakondade ja valitsusametnikega. <i>Poliitika kujundamine</i> – osalemine valitsusega seotud komiteedes, õigusaktide või tekstide koostamine. <i>Tehniline analüüs</i> - erinevate analüüside koostamine (poliitika jne), uurimisdokumentide levitamine. <i>Arutelufoorumid</i> – ideede vahetus teiste huvirühma organisatsioonidega. Väliringi meetodid <i>Meedia ja turundus</i> – pressiteated, pressikonverentsid, muud turundusvõtted. <i>Kaasamine</i> – petitsioonid, poliitikutele või ametnikele kirjade saatmine, helistamine. <i>Mobiliseerimine</i> – demonstratsioonid, miitingud.
Lisainfo	Autor	19) Kas soovite midagi lisada, mis jäi rääkimata, kuid vajab siinkohal ära mainimist?

Allikas: Autori koostatud

Lisa F

Võtmesõnade jagunemine huvigrupiti

	Elektri- ja energia- tööstus	Keemia- tööstus	Metsa- ja puidutööstus	Transpordi- logistika- sektor	Metalli- ja masina- tööstus	Keskkonna- ühendused
Süsiniku- neutraalsus	103	76	34	30	5	93
Ringmajandus	5	14	13	7	1	7
Juhtimine	17	59	17	2	2	40
Energiaturg	24	3	5	1	1	23
Taastuvenergia	62	5	22	8	8	106
Energisalvestid	8	6	12	8	1	16
Energiatõhusus	32	0	2	2	1	31
Majandusaspektid	78	75	75	24	18	172
Tehnoloogia ja innovatsioon	12	9	21	20	7	34
KOKKU	341	247	201	102	44	522

Allikas: Autori koostatud

Lisa G

TOP 10 enim esinenud võtmesõna huvirühmade lõikes

Elektri- ja energiatööstus		Keemiatööstus	
Võtmesõna	Vasteid	Võtmesõna	Vasteid
ETS; HKS; heitkoguste* kauplemis* süsteem*	34	ETS; HKS; heitkoguste* kauplemis* süsteem*	35
kulu*	32	kliimaeesmär*	33
taastuvenergi*	26	kliimaneutraal*	26
(süsiniku) piirime*	25	kliimaseadus	23
(süsiniku või CO2) vähendam*	25	investeering*	22
energiatõhusus*	21	õigla* üleminek*	11
investeering*	16	sotsiaal*	10
energiavõr*	14	kulu*	9
konkurentsivõime*	13	konkurentsivõime*	8
tehnoloogi*	11	ringmajandus*	8
<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>217</i>	<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>185</i>

Metsa- ja puidutööstus		Transpordisektor	
Võtmesõna	Vasteid	Võtmesõna	Vasteid
investeering*	23	tehnoloogi*	19
konkurentsivõime*	14	dekarboniseeri*	11
kasv*	14	vesinik*	8
kliimaeesmär*	12	alternatiivkütus*	6
taastuvenergi*	11	kulu*	6
innovatsioon*	11	ETS; HKS; heitkoguste* kauplemis* süsteem*	6
vesinik*	10	süsinik(u)neutraal*	5
süsinik(u)neutraal*	10	konkurentsivõime*	5
töö*	10	investeering*	4
kliimaneutraal*	8	süsiniku vähendam*; CO2 vähendam*	4
<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>123</i>	<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>74</i>

Masina- ja metallitööstus		Keskkonnaühendused	
Valdkond	Vasteid	Võtmesõna	Vasteid
investeering*	8	taastuvenergi*	59
taastuvenergi*	6	investeering*	50
teadus- ja arendustegevus*	3	kliimaneutraal*	48
tehnoloogi*	3	kliimaeesmär*	24
kasu	2	tehnoloogi*	23
sotsiaal*	2	ETS; HKS; heitkoguste* kauplemis* süsteem*	20
süsinik(u)neutraal*	2	energiatõhusus*	20
raha	2	õigla* üleminek*	19
dekarboniseeri*	2	(EL-i) rahast*	18
tööstusstrateegia*	2	biomass*	16
<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>32</i>	<i>VASTEID KOKKU</i>	<i>297</i>

Allikas: Autori koostatud

Summary

POSITIONS OF DIFFERENT STAKEHOLDERS IN THE FIELD OF GREEN DEAL ON THE EXAMPLE OF ESTONIA

Hans Markus Kalmer

The aim of this work is to find out what are the views of Estonian stakeholders in the field of green transition with an emphasis on climate policy and which issues matter to them. Global warming has led countries to take action to prevent climate disasters and mitigate climate change. The European Union's green transition is based on the European Green Deal which must ensure that the climate neutrality goal by 2050 goes hand in hand with environmental protection, and at the same time be a new strategy for growth. The goals directly affect companies so they are interested in intervening in policy-making and thus as stakeholders.

Stakeholders can be companies, environmental organizations, think tank organizations and other non-governmental organizations, research institutions, the media, individuals, and the state itself (ministries, government, politicians). In the theoretical part of the work it became clear that each stakeholder has its agenda and views on the green transition. Climate policy is generally opposed by industry because it means a higher cost and a reduction in competitiveness. Environmental organizations are strongly in favor of setting more ambitious climate policy goals. On the other hand, the opinions of individuals, media and politicians depend very much on the region and are dependent on many other factors.

In the empirical part of the work, the views of Estonian stakeholders on the green transition were studied and the results were compared with previous works. For that reason content analysis was used as a method and extra 8 interviews with key stakeholders were conducted. The MAXQDA software was used to search for relevant keywords in the stakeholder documents. The documents included stakeholder websites, Twitter and Facebook posts and position papers sent to ministries. In this work, the largest companies in the electricity and energy industry, the chemical industry, the transport sector, the forest and wood industry, and the machine and metal industry, the two major umbrella organizations of these sectors and environmental organizations were considered as stakeholders.

The analysis of the keywords showed that stakeholders pay close attention to carbon neutrality and economic issues in their documents. This is also understandable because the European Union's Green Deal should be a new economic strategy. Renewable energy is

important for Estonian stakeholders similarly to previous work, but the ETS is becoming a new hot topic. All representatives of the interviewed industries, environmental associations and other associations consider it to reform, although it is seen differently. Unlike other works that considered energy efficiency important to stakeholders, Estonian stakeholders are generally inactive on this topic. The chemical industry, unlike others, is paying more attention to management issues and remains critical in interviews, emphasizing a review of targets. This is an interesting result because in previous work management has been seen as a problem primarily by environmental associations. Furthermore, Estonian environmental organizations have taken on strong economic issues, especially those related to Just Transition Mechanism and the recovery plan.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hans Markus Kalmer,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose, "Erinevate huvirühmade seisukohad rohepöörde osas Eesti näitel", mille juhendaja on Helen Poltimäe, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hans Markus Kalmer
12.05.2022